

De Filosoof NATUUR

Denkvalkuilen en het
belang van biologie
Bas Haring

Wat is er zo bijzonder aan
het verhevene?
Marcus Düwell

Galenus en
de menselijke natuur
Teun Tieleman

Een kantiaanse blik op
de verhouding tussen
cultuur en natuur
Johan van de Gronden

"(...) Kweekvlees en de trans-
genetische muis die chronisch
kanker heeft om de medische
wetenschap tot dienst te zijn,
zijn ze natuurlijk of cultureel?"

Koert van Mensvoort

JOHAN VAN DE GRONDEN
EEN KANTIAANSE BLIK
OP DE VERHOUDING
TUSSEN CULTUUR EN
NATUUR
- PAGINA 20

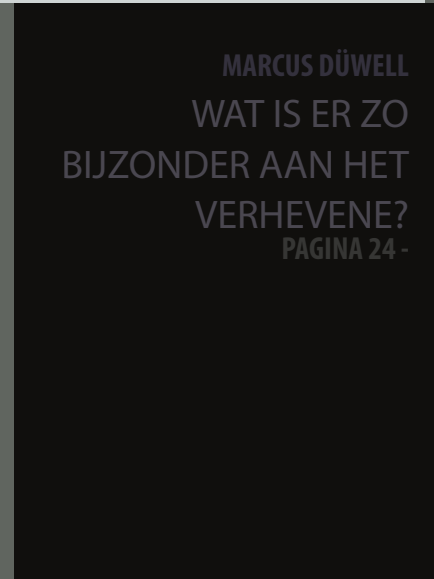

TEUN TIELEMAN
DE MENSELIJKE
NATUUR:
medische en filosofische
perspectieven in het
werk van Galenus van
Pergamum
- PAGINA 8

BAS HARING
DENK-
VALKUILEN
EN HET
BELANG
VAN
BIOLOGIE
PAGINA 16 -

KOERT VAN
MENSVOORT
ECHTE
NATUUR
IS NIET
GROEN
- PAGINA 12

MARCUS DÜWELL
WAT IS ER ZO
BIJZONDER AAN HET
VERHEVENE?
PAGINA 24 -

- 3 Editorial
- 5 Column Lettermannetje
- 6 Filmrecensie
- 27 Ingezonden gedichten

- 28 Filosofiegeschiedenis
in titelpagina's
- 32 Buitenland
- 34 Mijn onderzoek

- 36 Afgestudeerd
- 40 FUF-bestuur
- 41 Faculteitsraad
- 42 Agenda

Colofon

De Filosoof is een periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten voor het departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht

HOOFDREDACTIE

Francien Homan

EINDREDACTIE

Pieter Broersen
Mels-Werner Dees

REDACTIE

Esther de Haas
Fleur Petit
Francien Homan
Mels-Werner Dees
Mirjam de Bruin
Pieter Broersen

VORMGEVING

Esther de Haas
Fleur Petit

ILLUSTRATIES

Fleur Petit

OPLAGE

500

ADRES

Janskerkhof 13A,
3512 BL Utrecht

E-mail

de.filosoof@phil.uu.nl

Website

<http://fufexpluribusunum.nl/links/de-filosoof/>

Kopij

de.filosoof@phil.uu.nl
deadline nr. 70: 8 januari

De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen te wijzigen of in te korten.

Puur, natuur

In de vierde klas van de middelbare school deden we met het vak Visual Arts een project dat 'Site-specific art' heette. *Site-specific art* is kunst die bedoeld is om op één bepaalde plek te staan. In het bijzonder hielden wij ons bezig met *environmental art*, waarbij je alleen materialen uit de natuur gebruikt en waarbij het kunstwerk beïnvloed kan worden door de omstandigheden (bijvoorbeeld het weer, erosie, aardbevingen).

Na een paar weken van inspiratie opdoen en ontwerpen was het tijd om aan de slag te gaan. Aan het eind van de middag stonden er her en der op het schoolterrein allerlei kunstwerken, die enerzijds nauwelijks opvielen omdat ze opgingen in de omgeving, en anderzijds afweken van het verwachte. Een cirkel van stenen in het gras. Takken op een bepaalde manier gerangschikt. Veren aan touwtjes in een boom. Het was natuur, maar ook cultuur. Het gegevene en het gecreëerde.

In het interview met Johan van de Gronden, directeur van het WNF, in deze editie, noemt hij het verschil tussen een instrumenteel perspectief op natuur en een esthetisch perspectief. *Environmental art* draagt beide perspectieven in zich. Kunst maken van natuur laat je de natuur als instrument zien, als het materiaal dat je tot je beschikking hebt, maar het behoudt ook het esthetisch perspectief: het gaat nog steeds om schoonheid, doch een ander

soort, omdat het niet meer om de natuur *an sich* gaat, maar om het resultaat van menselijk, kunstzinnig ingrijpen.

In deze editie bekijken we de relatie tussen mens en natuur in al haar facetten. Van de esthetische ervaring van de natuur volgens Kant tot onze verantwoordelijkheden met betrekking tot natuur. Ook is er aandacht voor de vraag wat natuur eigenlijk is. Een mogelijk antwoord hierop vind ik in de volgende vijf dichtregels van Emily Dickinson:

“Nature is Harmony
Nature is what we know
Yet have no art to say,
So impotent Our Wisdom is
To her Simplicity.”

Francien

*Verkeer je in een wijsgerige aporie of wil je andere
frustraties of overpeinzingen met ons delen?*

Schroom niet en laat van je horen!

Kopij (max. 1500w) of De schreeuwhoek (max. 400w).

*Ook reacties op artikelen zijn welkom. Inzenden kan tot
8 januari door te mailen naar:*

de.filosoof@phil.uu.nl

Human nature walk

Een handleiding.

De archetypische landschapsschilder heeft zichzelf een simpele opdracht gegeven: ga ergens zitten – in een veld of zo – op een kruk, voor je een doek op een ezel, naast je een kistje met verf en kwasten. Dan eventjes rustig zitten en kijken, het landschap tot je nemen, je eigen bescheiden plaats in de wereld bepalen. Vervolgens – met een open, maar toch ontspannen concentratie – beurtelings kijken naar het landschap en de verf manipuleren, net zo lang tot de sporen die je achterlaat op het doek lijken op de wereld om je heen.

Hier gebeurt iets vreemds: de schilder was net nog één met de natuur, maar zodra het schilderij af is, heeft de schilder natuur omgezet in cultuur, de verfsporen op het doek zijn geen natuurlijke sporen. Dit onderscheid is natuurlijk arbitrair en door en door antropocentrisch, maar toch moeilijk te ontkennen. De kunstenaar die zich in de wereld bevond, maakt een kunstwerk dat zich op de één of andere manier van de ‘echte’ wereld onderscheidt. En hiermee opent hij een kloof tussen de mens en de wereld: de wereld is niet de wereld zoals wij die ervaren is niet de wereld zoals wij die verbeelden.

Het kan ook anders. Laat je schilderspullen thuis, om te beginnen. Het kunstwerk – een sculptuur – wordt gemaakt in de natuur, van natuurlijke materialen, heeft de natuur als

onderwerp en blijft achter in de natuur. De techniek is wandelen, het resultaat: een lijn. Een lijn die bovendien in dezelfde twee richtingen wijst als die waarin de kunstenaar liep (“De weg omhoog is de weg omlaag”, zei een duistere filosoof ooit). Kunstenaar, kunstwerk en onderwerp – het ‘zijn in de wereld’ – vallen zo samen. De enige vereiste is te wandelen met dezelfde meditatieve toewijding als waarmee de schilder schildert.

Het resultaat is tegelijkertijd uiterst concreet en uiterst abstract. De museumbezoeker ziet slechts een foto van het eindresultaat, met in rood en grijs potlood sec de plaats en tijd van het maken van de foto en een korte, omschrijvende titel.

De mogelijkheden zijn eindeloos: loop *rieksichtslos* in een rechte lijn, of meander als een rivier. Loop afgemeten afstanden, of afgemeten tijden, of loop tot je een wolk ziet. Verzamel stenen onderweg, laat ze achter, sla ze tegen elkaar op een bergtop of gooi ze zover je kan. Maak een foto, of houd de route zorgvuldig bij op een kaart, of schrijf het op.

De schilder laat zijn sporen na op het canvas, bedoeld om gescheiden te blijven van zijn onderwerp, bedoeld om mee naar huis te kunnen nemen. Deze kloof, de grote kloof tussen mens en wereld wordt door de wandelaar stap voor stap gedicht.

(Naar: A line made by walking - Richard Long)

AUTEUR HET LETTERMANNETJE

Mountain Madness

In deze nieuwe rubriek recenseren we een film die zoveel mogelijk gerelateerd is aan het betreffende editiethema. Als je aan natuur denkt, dan denk je aan de Everest. En laat daar nu net een film van zijn! Reacties op onze recensie? Stuur het in!

Everest, geregisseerd door Baltasar Kormákur, is gebaseerd op het waargebeurde verhaal van twee commerciële klimexpedities in mei 1996 op de Mount Everest. De film begint met Rob Hall (Jason Clarke), die zijn zwangere vrouw thuis achterlaat om een van de expedities te kunnen begeleiden. Al vroeg in de film begint de spanning te stijgen. Het basiskamp blijkt drukbezocht te zijn, niet alleen met de expeditie van Rob, maar ook met een andere expeditie van *Mountain Madness* onder leiding van Scott Fischer (Jake Gyllenhaal). Fischer is nota bene van plan op dezelfde dag de top te beklimmen. Vanwege het grote aantal klimmers besluiten de leiders samen te werken, wat nogal wat voeten in de aarde heeft omdat Fischer en Hall een andere stijl van leidinggeven hebben: Hall kiest voor veiligheid boven alles, terwijl Fischer een laksere attitude heeft. Al voordat de berg beklommen wordt, is er onenigheid over het al dan niet meenemen van extra zuurstof, omdat Fischers gids dat overbodig acht.

“De klimmer en de berg
zelf hadden meer in
dialoog kunnen zijn.”

De robuuste natuur van de Everest zorgt voor een fantastisch decor, wat versterkt wordt door het 3D-effect. Everest heeft echter niet hoofdzakelijk een documentarisch karakter; er wordt ook het nodige drama geïntroduceerd door klimscènes en natuurbeelden af te wisselen met kleinere verhaallijnen die de persoonlijke motivaties en omstandigheden van de klimmers belichten. De vraag ‘Waarom?’ wordt hierdoor subtiel beantwoord: Beck heeft een huwelijks crisis, Doug, een

postbode, probeert een voorbeeld te zijn door als ‘gewone man’ bergen te verzetten, Yasuko die *for the hell of it* de zevende berg op rij wil beklimmen en Hall zelf, die als leider maar al te graag anderen een geweldige ervaring biedt. Terwijl langzaam duidelijk wordt welk natuurgeweld ze moeten trotseren, worden deze subtiele antwoorden steeds minder bevredigend. Wat brengt mensen ertoe om te proberen zichzelf op zo’n manier te overstijgen?

verlangt en vreest en hoe deze twee tegengestelde zaken elkaar mogelijk maken. De berg is in zekere zin analoog aan het angstbegrip van Kierkegaard, omdat het door zijn negatieve kanten de mens de mogelijkheid geeft iets te overtreffen. De mogelijkheid tot gevaar en lijden biedt tevens een vruchtbare grond voor dromen en verlangens. Het wezen van de mens wordt volgens Kierkegaard gekenmerkt door angst. Het beklimmen van de Everest lijkt een manier om deze existentiële behoefte van de mens te verwezenlijken. Iets dat in eerste instantie constructief klinkt, maar in het geval van de klimmers tot totale destructie leidt.

Los van de kwestie of een film een dergelijke vraag dient te beantwoorden, wordt de daadwerkelijke gekte van het besluit om zulke grote risico's te nemen jammer genoeg verdoezeld door heroïsche scènes, die te sentimenteel aandoen en daardoor de kijker afleiden van het onderliggende interessante thema. De mogelijke diepgang die bereikt had kunnen worden door de protagonist – de klimmer – meer in dialoog te laten zijn met de antagonist – de berg zelf – had kunnen zorgen voor een betere weergave van het antipathetische sympathische en sympathetisch antipathische karakter van de menselijke angst.

Kierkegaard is degene die deze imposante terminologie met betrekking tot angst heeft geïntroduceerd. Hiermee wordt de nadruk gelegd op een zekere tegenstelling tussen wat de mens aantrekt en afstoot, wat hij

Een gemiste kans, wellicht, voor de regisseur om dieper op dit thema in te gaan. Wat het in beeld brengen van de tragische gebeurtenis in 1996 betreft is hij echter niet tekortgeschoten. Hij heeft op een krachtige manier zowel de emoties van de klimmers als het onbegrip en de onzekerheid van de thuisblijvers weer weten te geven.

**AUTEURS MIRJAM DE BRUIN
FLEUR PETIT**

De menselijke natuur: medische en filosofische perspectieven in het werk van Galenus van Pergamum

Het thema van deze *Filosof, Natuur*, sluit aan bij het nieuwe **onderzoeksproject** dat ik momenteel op gang breng, daartoe in staat gesteld door een subsidie van NWO, de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. De titel van dit project is identiek aan de titel boven dit artikel. In dit vier jaren lopende project zullen behalve ikzelf, twee postdocs en één promovendus aan deelprojecten werken. Het project beoogt inzicht te verschaffen in Galenus' conceptie van het verschijnsel mens. Daarnaast zullen 'outreach' activiteiten worden ontplooid in de richting van andere wetenschapsgebieden, zoals de ethiek en de geneeskunde, maar ook in samenwerking met het voortgezet onderwijs.

Teun Tieleman

Wie was Galenus?

Galenus van Pergamum (129–ca. 215 n. Chr.) was zonder twijfel een uitzonderlijk getalenteerd mens: medisch wetenschapper, anatoom, praktiserend arts, filosoof, logicus, taalkundige en in al deze hoedanigheden schrijver van het meest omvangrijke oeuvre dat ons uit de klassieke oudheid is overgeleverd. In zijn werken spreekt Galenus graag en vaak over zichzelf. Wij weten daardoor veel over zijn leven, zeker in vergelijking met dat van vele andere klassieke auteurs, al zijn er ook stiltes en daardoor lacunes in onze kennis, vooral over zijn latere loopbaan. Geboren in een voornamelijk familie in Pergamum in het Griekse Oosten van het Romeinse Rijk, studeerde hij zowel filosofie als geneeskunde. Na een korte periode als arts van de gladiatoren in zijn geboortestad kwam op 33-jarige leeftijd naar de hoofdstad van het rijk. In Rome vestigde hij zijn naam als arts door succesvolle genezingen en spectaculaire anatomische demonstraties. Zo toonde hij de functie van het brein en het zenuwstelsel aan door middel van een serie knap ontworpen vivisectie-experimenten.

Galenus weet boeiend te vertellen over zijn eerste Romeinse periode: over zijn contacten met, en groeiend aanzien bij, de Romeinse elite en over de afgunst en laster van zijn collega-artsen. Galenus 'did not suffer fools gladly' en zijn opmerkingen over minder begaafde vakbroeders zijn even vernietigend als amusant (al is dat laatste een kwestie van persoonlijke smaak: moderne lezers hebben vaak moeite met Galenus' vaak meer dan zelfbewuste toon).

Om niet helemaal duidelijke redenen breekt Galenus deze succesvolle fase in zijn loopbaan plotseling af en keert terug naar Pergamum. Twee jaar later wordt hij evenwel door keizer (en Stoïsche filosoof) Marcus Aurelius uitgenodigd toe te treden tot het team van hofartsen: een aanbod van het soort dat men beter niet kon weigeren. Ook bij de behandeling van de keizer (sowieso een echte hypochonder) onderscheidt Galenus zich weer van zijn confrères en wint 's keizers respect en de dankbaarheid. Marcus wilde dan

ook dat Galenus hem zou vergezellen bij een grootscheepse veldtocht tegen Germaanse stammen die de noordgrens van het rijk bedreigden. Galenus zei toen tegen de keizer dat zijn voorvaderlijke god Asclepius (patroon van de geneeskunst, die in Galenus' vaderstad Pergamum met een groot heiligdom werd vereerd) hem in een droom was verschenen en hem had verboden deel te nemen aan de militaire campagne. De keizer, een vroom man, stond Galenus toe in Rome achter te blijven, met als speciale opdracht zich beschikbaar te houden voor zijn zoon, de moeilijk opvoedbare Commodus. Men vraagt zich af wat nu erger was: meegaan op veldtocht als lid van de keizerlijke entourage of op prins Commodus passen. Galenus' professionele rivalen wisten hier wel raad mee en beschuldigden hem van lafheid.

In de lange tweede Romeinse periode die zo begon, genoot Galenus veel vrije tijd, die hij benutte voor studie en het opbouwen van een gigantisch oeuvre. Hij ging hier tot op hoge leeftijd mee door, al zijn wij over zijn activiteiten in zijn laatste jaren minder goed geïnformeerd. Hij moet hebben geleefd tot rond 215.

Galenus' project en invloed

Galenus' grote project was een synthese van medische kennis, een grote omvattende theorie, gebaseerd op een ruime selectie van de voorgaande, meer plurale medische wetenschap. Zijn visie van

Tieleman:

“In Rome vestigde hij zijn naam als arts door succesvolle genezingen en spectaculaire anatomische demonstraties.”

een eenheidswetenschap stelde hij in het teken van de legendarische arts Hippocrates (ca. 460-370 v. Chr.). Door zich op te werpen als navolger van Hippocrates voegde hij gezag toe aan deze synthese, terwijl het beroep op Hippocrates hem tegelijkertijd ruimte liet voor het incorporeren van latere en eigen innovaties. Galenus maakte zijn eigen selectie van geschriften uit het Hippocratische corpus die hij als authentiek beschouwde en schreef hierop commentaren. Wat in

Tieleman:

“Wat in latere eeuwen als Hippocratische geneeskunde gold, was in hoge mate het gevolg van Galenus’ interpretaties en selecties.”

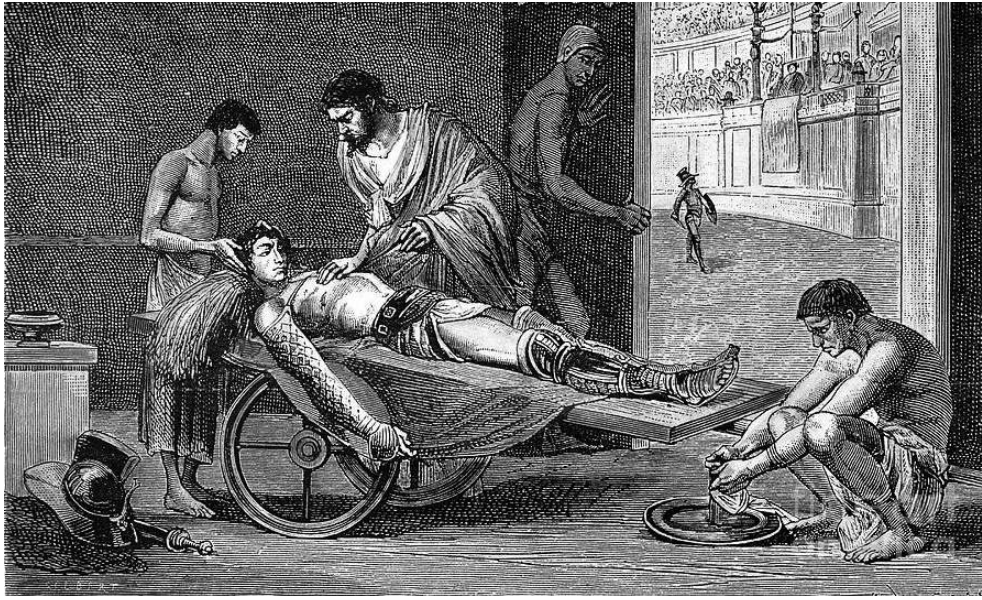
latere eeuwen als Hippocratische geneeskunde gold, was in hoge mate het gevolg van Galenus’ interpretaties en selecties.

Zo werden de Galenus en Hippocrates de twee onaantastbare autoriteiten wier werken de medische wetenschap in zowel Europa als het Nabije Oosten zouden domineren tot ver in de moderne tijd. Hoewel Galenus geen christen was, konden zijn ideeën wonderwel worden verzoend met het christendom (men vergelijk de rol van Aristoteles in de laatmiddeleeuwse scholastiek). Hetzelfde gold voor zijn receptie in die andere grote monotheïstische godsdienst, de Islam. Vanaf de moderne tijd werden Galenus’ anatomie en fysiologie gaandeweg ondergraven, op enige afstand gevolgd door zijn therapie. Maar ook geleerden als Andreas Vesalius (1514-1564) en William Harvey (1578-1657) konden hun baanbrekende ontdekkingen alleen maar doen door uit te gaan van wat ze van Galenus hadden geleerd.

De geschiedenis van het Galenisme is gevarieerd en kent in de loop van de tijd oplevingen. De vlucht die de biomedische wetenschap sinds de 19de eeuw heeft genomen maakte definitief een einde aan Galenus’

status als medische autoriteit. Zijn reusachtige werk werd een historisch monument, waarop zich allengs het stof vastzette, het domein van een kleine, vrij obscure groep historici van de geneeskunde.

Sinds de jaren '80 zijn het vooral historici van de antieke wijsbegeerte geweest die het stof hebben weggeblazen en Galenus weer hoog op de agenda van het wetenschappelijk onderzoek hebben gezet. Geleerden zoals Michael Frede, Jonathan Barnes, Mario Vegetti en Jim Hankinson (in 1992 mijn co-promotor) waren daarbij niet zo zeer geïnteresseerd in Galenus als bron voor andere filosofen (hoe onmisbaar en belangrijk hij ook om die reden is), maar in Galenus’ eigen project van een medische filosofie of filosofische geneeskunde. Zij hebben de betekenis en originaliteit laten zien van een oeuvre waarin Galenus uitgaande van rede (d.w.z. rationele methodes zoals begripsanalyse en logica) en ervaring (d.w.z. empirische methodes zoals anatomisch onderzoek) de basis heeft gelegd voor het concept en ideaal van een eenheidswetenschap - een wetenschap die gekenmerkt wordt door een brede consensus onder haar beoefenaren over haar uitgangspunten en methodes, terwijl de geneeskunde voor zijn tijd was gedomineerd door verdeeldheid en strijd tussen scholen met de meest uiteenlopende uitgangspunten.

“Galenus’ grote project was een synthese van medische kennis, een grote omvattende theorie, gebaseerd op een ruime selectie van de voorgaande, meer plurale medische wetenschap.”

Galenus en het verschijnsel mens

Galenus keek naar de menselijke natuur met de bril van de arts én die van de filosoof. Volgens hem moest de behandelend arts de hele mens in beschouwing nemen, maar ook inzien dat elke mens een individu is, verschillend van andere. Maar in zijn visie op het verschijnsel mens kwam ook tot uitdrukking dat hij filosoof was en beïnvloed door verschillende filosofieën uit zijn tijd. In ons onderzoek wordt nagegaan wat hiervan de uitkomst was: hoe zag Galenus het verschijnsel mens?

Deze algemene vraag valt uiteen in enkele andere, meer specifieke vragen: wat verstond hij onder de ziel of *psyché* van de mens? Hoe dacht hij over de verhouding tussen lichaam en ziel? Tussen verstand en emotie? Hoe origineel was hij en wat leende hij van andere filosofen en artsen? Wist hij al die ideeën en invloeden te verenigen in een samenhangend mensbeeld? Hoe zag hij zelf de verhouding tussen de verschillende invalshoeken die men kan kiezen bij de beschouwing van het verschijnsel mens: fysiologisch en anatomisch, psychologisch, ethisch en filosofisch, religieus? Zo komen wij ook in aanraking met vragen inzake disciplinevorming en multidisciplinariteit. Galenus’ mensbeeld vormt de basis van zijn denken en werken als medicus en filosoof. Een beter begrip hiervan leert

ons niet alleen veel over Galenus zelf, maar ook over de latere geschiedenis van de geneeskunde, waarop hij zozeer zijn stempel heeft gedrukt. Ook is het de moeite waard ons af te vragen wat zijn betekenis en relevantie vandaag de dag nog zou kunnen zijn. De geneeskunde heeft in de afgelopen anderhalve eeuw spectaculaire vooruitgang geboekt: vele ziekten die voorheen dodelijk waren, zijn nu goed behandelbaar. De levensverwachting is voor de meeste mensen sterk gestegen. Tegelijkertijd komen de rol en autoriteit van de geneeskunde steeds meer ter discussie te staan. Nieuwe ziekten doen zich voor, waarvan sommige kenmerkend voor ons deel van de wereld: kanker, obesitas, depressie, allergieën... Wat kunnen we leren door terug te grijpen op de klassieke oudheid? Wat leren grote artsen zoals Galenus ons over gezondheid en ziekte? Wat heeft hij ons nog te zeggen over gezondheid en gezondheidszorg? Over ziekte en levensstijl? Over de rol en positie van de arts en de patiënt? Zo leren we deze belangrijke schrijver en denker beter kennen vanuit de vragen van zijn eigen tijd, maar kunnen wij zijn ideeën ook gebruiken om licht te werpen op ervaringen en vragen die ons nog steeds bezighouden.

AUTEUR TEUN TIELEMAN

Prof. dr. Teun Tieleman studeerde klassieke taal- en letterkunde en filosofie aan de Universiteit Utrecht. Hij promoveerde daar cum laude (mei 1992). Na periodes in Cambridge, Nijmegen en in het voortgezet onderwijs keerde hij in 2001 terug naar het Utrechtse departement Wijsbegeerte. Sindsdien trad hij ook op gastonderzoeker en -docent aan UCLA en de Staatsuniversiteit van Novosibirsk, Siberië. Hij is voorzitter van de examencommissie van de bacheloropleidingen van de School Wijsbegeerte en Religiestudies alsmede van de examencommissie van de Research Masters van de faculteit Geesteswetenschappen.

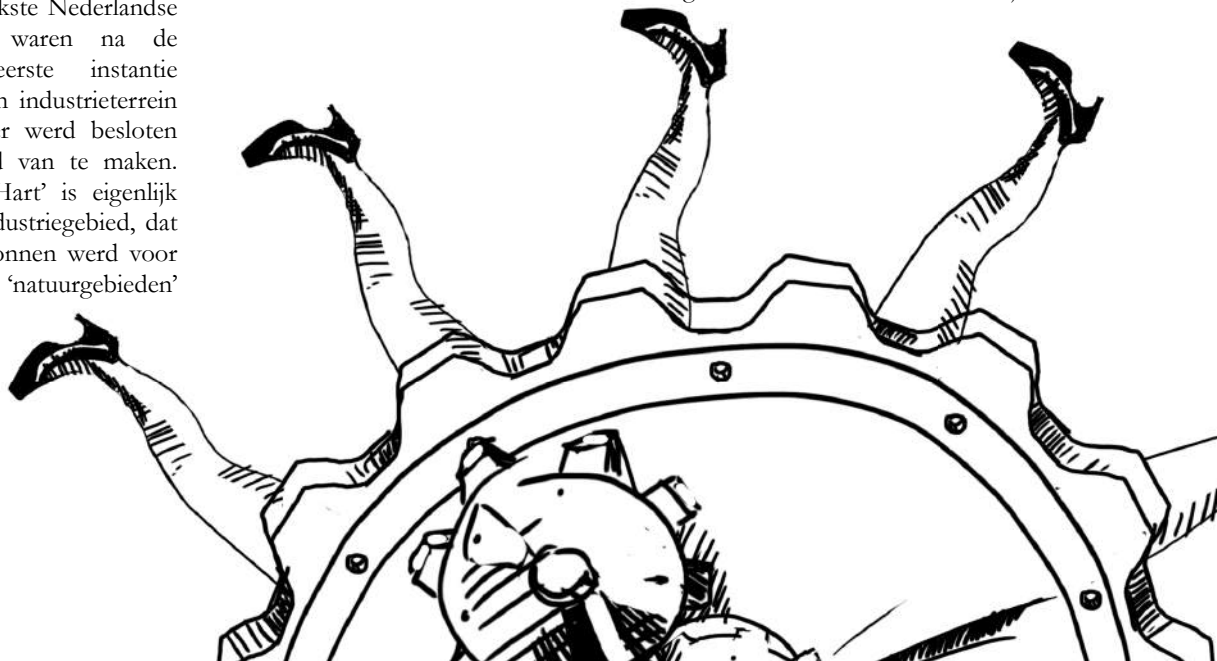
Echte Natuur is niet Groen

De menselijke impact op onze planeet kan nauwelijks worden onderschat. Klimaatverandering, massa-urbanisatie, synthetische biologie: ongerepte natuur wordt steeds zeldzamer. Tegelijkertijd wordt onze technologische omgeving zo complex en oncontroleerbaar dat we die als een natuur op zichzelf gaan ervaren. Ons beeld van natuur moet worden aangepast.

In de bosrand langs de snelweg bij Bloemendaal staat een GSM-zendmast vermomd als dennenboom. Zo'n GSM-zendmast is geen natuur. Het is op zijn best een plaatje van natuur, een afbeelding, zoals het landschapsschilderij dat thuis boven de bank hangt. Hebben we nog wel waarachtige natuurervaringen? Of leven we inmiddels in een plaatjesnatuur?

In Nederland behoort elke vierkante meter tot het cultuurlandschap; oorspronkelijke natuur is nergens meer te vinden. De Oostvaardersplassen – een van de belangrijkste Nederlandse natuurgebieden – waren na de inpoldering in eerste instantie voorbeschikt om een industrieterrein te worden, pas later werd besloten er een natuurgebied van te maken. Ook het 'Groene Hart' is eigenlijk een middeleeuws industriegebied, dat oorspronkelijk ontgonnen werd voor turfwinning. Onze 'natuurgebieden'

zijn dus feitelijk 'cultuurgebieden', gevormd onder invloed van het menselijk denken en handelen. 'God schiep de wereld, behalve Nederland. Dat liet hij over aan de Nederlanders zelf', schreef Voltaire in de achttiende eeuw. Tot op heden zijn we in Nederland inderdaad actief natuur aan het ontwerpen en aanleggen. Prehistorische bossen worden aangelegd door nijvere natuurbouwers. 'Regeneratie van verloren erfgoed', noemen ze dat. Helaas lukt het niet ook de oorspronkelijke oeros terug te brengen in het nieuwe oerbos. Die zijn

namelijk al in 1627 uitgestorven. Maar de Schotse Hooglander is een redelijk alternatief. Deze runderen weten wat hen te doen staat: grazen in opdracht van Staatsbosbeheer en daarmee zorgen dat het landschap open blijft en niet vervalt tot ruigte – dat vinden we mooi, het herinnert ons aan beroemde 17^e-eeuwse landschapschilderijen. In theorie moeten de dieren zichzelf zien te redden, maar in de winter wil de staatsbosbeheerder de dieren wel een beetje bijvoederen. Ook overleden dieren worden door de beheerders verwijderd. Wandelaars zouden aanstoot kunnen nemen aan een weggrotende koe op het wandelpad. Binnen onze cultuur wordt natuur voortdurend gepresenteerd als een verloren wereld. Natuur wordt geassocieerd met oorspronkelijkheid, maar verschijnt pas wanneer het verdwijnt. Onze natuurbeleving is een retro effect. En de natuur zelf is een decor voor de zondagmiddag, Disneyland voor volwassenen. Inderdaad, er is veel geld nodig om deze plaatjesnatuur in stand te

NATUUR WORDT CULTUUR

De scheidslijn tussen natuur en cultuur is moeilijk te trekken. Als een vogel een nestje bouwt, noemen we het natuur, maar als een mens een flatgebouw neerzet, is het opeens cultuur. Sommige mensen proberen het probleem te vermijden door te beweren dat alles natuur is, anderen beweren juist dat ‘de natuur’ een culturele constructie is. Het is verleidelijk natuur en cultuur op één hoop te gooien en er verder niet over na te denken – filosofisch gezien is dit echter niet zo netjes.

Het woord ‘natuur’ is afgeleid van de Latijnse term *Natura*, op zijn beurt een vertaling van het Griekse *Physis*. Het Latijnse woord heeft te maken met ‘geboren worden’, het Griekse met ‘groei’. Voor de Grieken was het onderscheid tussen natuur en cultuur duidelijk, voor ons niet meer. De natuur als fysieke materie die niet door de mens is gewijzigd, bestaat vrijwel niet meer. We leven in een wereld van petrochemische make-

“De kloonbaby, de regenboogtulp, het lapje kweekvlees en de transgenetische muis die chronisch kanker heeft om de medische wetenschap tot dienst te zijn, zijn ze natuurlijk of cultureel?”

houden. Maar natuur is ook een geweldig marketinginstrument: Alligator tuingereedschap, Jaguar sportwagen, Puma schoenen. De natuurlijke metafoor geeft ons het vertrouwde gevoel van herkenning. In reclamespots rijden auto’s altijd in prachtige ongerepte landschappen. Vreemd dat er nooit reclamebillboards te zien zijn in deze beeldnatuur.

In de buurt waar ik woon zijn *four wheel drives* een vast onderdeel van het straatbeeld geworden. De SUV’s (*sport utility vehicles*, voorheen noemden we ze jeeps of *all terrain vehicles*) hebben ontzagwekkende namen als Skyline, Explorer, Conquerer of Landwind. Gelukkig is er al spuitbusmodder waarmee je autovelgen van stoere spatten kunt voorzien want de SUV’s komen zelden ‘*off the road*’. Er zijn geen heuvels in de omgeving, noch sneeuw of weersomstandigheden die een *four wheel drive* rechtvaardigen. Het is gewoon stoer om onderdeel te zijn van de stadssafari.

up, microprocessoren, synthetische kleding (allemaal zaken waarvan ik de bestaansvoorwaarden niet ken). De nieuwe geuren douchecrème worden sneller op de markt gebracht dan dat ik de saus kan uitsmeren. Winkelcentra, websites en vliegvelden domineren onze leefomgeving. Er is niet veel natuur meer te vinden die niet door de mens is beïnvloed. Misschien hier en daar nog een beetje op de bodem van de oceaan, de Zuidpool of op de maan. Oude tegenstellingen als natuur en cultuur, mens en dier, lichaam en geest lijken ontoereikend om onszelf

en de technologische maatschappij waarin wij leven te begrijpen. De kloonbaby, de regenboogtulp, het lapje kweekvlees en de transgenetische muis die chronisch kanker heeft om de medische wetenschap tot dienst te zijn, zijn ze natuurlijk of cultureel?

Evolutionair gezien heeft ieder onderscheid tussen cultuur en natuur iets willekeurigs. Sinds Darwin is duidelijk dat beide onderdeel zijn van dezelfde evolutiemachine. Wanneer we spreken over de natuur hebben we het eigenlijk altijd over onze relatie met natuur, nooit over de natuur zelf. Natuur is altijd 'zogenaamde natuur'. De begrippen 'natuurlijk' en 'cultureel' worden meestal ingezet om een bepaald standpunt te rechtvaardigen. Thomas van Aquino (christenvader) meende in de dertiende eeuw dat de kunst de natuur imiteerde, omdat het menselijk intellect gebaseerd was op alle natuurlijke dingen. Oscar Wilde (homoseksueel kunstenaar) beweerde juist dat natuur de kunst imiteert. Jacques Lacan (postmodernist) beweert dat men 'de natuur niet kan zien'. Een gematigd constructivisme is tegenwoordig onder filosofen en natuurwetenschappers gemeengoed: natuur als culturele constructie. Het beeld dat mensen van natuur hebben is door de eeuwen heen sterk veranderd. Het is aannemelijk dat we het in de toekomst verder zullen aanpassen. Dit verlost ons niet van de behoefte de natuur te blijven zoeken. De wijze waarop wij het onderscheid aanbrengen tussen natuur en cultuur blijft relevant, omdat dit iets zegt over ons menselijk perspectief: wat is de plaats van de mens in de natuur?

Een andere benadering om een scheidslijn tussen natuur en cultuur aan te brengen is het onderscheiden van natuurlijke processen en kunstmatige processen. Sommige processen zijn het gevolg van menselijk handelen, andere niet. Ik geef een voorbeeld: het omschakelen van een lichtknop kan een kamer verlichten, of een zonsopkomst kan een kamer verlichten. De zonsopkomst is een natuurlijk proces, de lamp aansteken een kunstmatig proces. In deze visie zijn culturele processen een duidelijk gevolg van doelbewust menselijk handelen. Cultuur is dat wat de mens bedenkt en controleert. Natuur is de

Dr. Koert van Mensvoort heeft eerst op de Technische Universiteit Eindhoven Computer Science gestudeerd en later filosofie in Utrecht, Design aan het Sandberg Instituut en heeft zijn PhD in Industrial Design aan de Technische Universiteit in Eindhoven behaald. Thans is hij creative director en oprichter van het Next Nature Network met als doel de veranderende relatie tussen natuur en technologie te onderzoeken. Tevens was hij dit jaar ambassadeur van de Dutch Design Week in Eindhoven.

Ook de NANO Supermarket mag niet aan dit lijstje ontbreken, deze mini-supermarkt in een busje confronteert ons met de gekste speculatieve nieuwe technologieën, die misschien over tien jaar wel in de schappen staan van onze reguliere supermarkten, om zo bij te dragen aan de bewustwording van de mogelijkheden en eventuele implicaties van de huidige technologische ontwikkelingen. Verder geeft dr. van Mensvoort ook nog eens parttime les aan het Industrial Design departement van de Technische Universiteit in Eindhoven waar hij het Next Nature Lab heeft opgezet. Hij gaf bovendien een lezing bij het immens populaire TED talk. De link is op onze Facebookpagina te vinden.

rest. Maar veel van wat de mens in de natuur aanricht heeft een kunstmatige authenticiteit verworven. De genetisch gemanipuleerde tomaat die roder, ronder, groter en misschien zelfs gezonder is dan het tomaatje uit je moestuin. Een allergievrije kat, een in een bioreactor gegroeide biefstuk, een prachtig gevarieerd aangelegd natuurgebied. Menselijk ontwerp maakt hier natuur nóg natuurlijker: Hypernatuurlijk, *better than the real thing*, altijd net wat mooier, gladder, ongevaarlijker dan de oude natuur. Maar laten we wel wezen: dit is eigenlijk cultuur. Naarmate we de bomen, dieren, atomen en het klimaat leren beheersen, verliezen ze hun natuurlijke karakter en worden ze opgenomen in een culturele categorie.

CULTUUR WORDT NATUUR

Tot zover heb ik weinig nieuws gezegd. Iedereen weet dat de oude natuur steeds ingrijpender gecultiveerd wordt. Maar de vraag is: kan het ook andersom? Ik denk het wel. In tegenstelling tot vooruitgangsdenkens die menen dat de mens de natuur steeds verder zal beheersen, totdat de mens uiteindelijk zonder de natuur kan leven, betoog ik dat het een illusie is dat we de natuur volledig kunnen domineren. De natuur verandert met ons mee.

Naar het schijnt woont Microsoft-oprichter Bill Gates in een huis zonder lichtknoppen. Zijn huis van de toekomst zit volgepakt met sensoren en programmatuur die de verlichting regelen. Natuur of cultuur? De gemiddelde Nederlander maakt zich meer zorgen over de hypotheekrenteaftrek en de financiële crisis dan over een orkaan of overstroming. Beheerst u de *spyware* en virussen op uw computer? In zijn strijd tegen de natuur werd de mens weliswaar steeds onafhankelijker van de fysische condities, maar tegelijkertijd juist afhankelijker van zijn technische hulpmiddelen, van andere mensen en van zichzelf.

Ik denk dat de wijze waarop we de grens trekken tussen natuur en cultuur zal veranderen. Voorheen behoorde het domein van de oorsprong, de 'geboorte', tot de natuur, terwijl

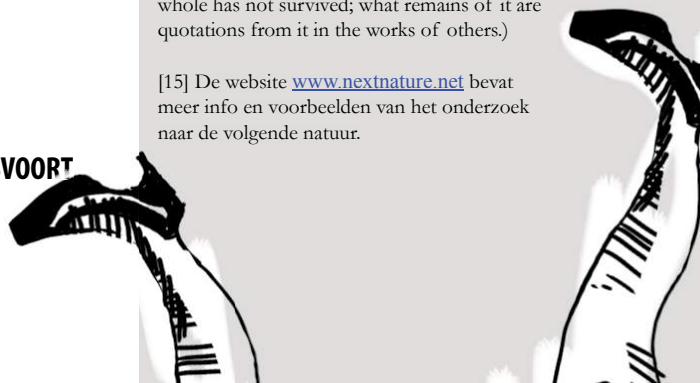
cultuur het domein van het 'gemaakte' omvatte. Door ontwikkelingen in wetenschap en techniek vervaagt dit onderscheid. Oorsprong speelt in onze beleving een steeds kleinere rol, omdat alles een kopie van een kopie is. Als we al onderscheid willen maken tussen natuur en cultuur trekken we de grens tussen 'beheersbaar' (door de mens) en 'autonoom'. Cultuur is dat wat we beheersen. Onder natuur vallen de zaken die een autonome kwaliteit hebben en buiten de macht van de mens vallen. In deze nieuwe indeling behoort een kastomaat tot de culturele categorie, terwijl we computervirussen en het fileprobleem als natuurlijke fenomenen gaan beschouwen. Waarom zouden we dit natuur noemen? Is dat niet verwarrend? We spreken van natuur, omdat het functioneert als natuur, ook al is het niet groen. Menselijk handelen is zelf geen natuur, maar kan wel natuur veroorzaken, echte natuur in al zijn functioneren, gevaren en mogelijkheden. Ondanks de vele pogingen en probeersels, blijft het leven weinig maakbaar. Maakbaarheid is nooit af. Telkens wanneer de natuur overwonnen lijkt, steekt deze op een ander strijdveld weer de kop op. De

evolutie gaat door. We moeten natuur niet zien als een statisch gegeven, maar als een dynamisch proces, dat met ons mee verandert. We moeten de mens niet langer duiden als de anti-natuurlijke soort die de natuur slechts bedreigt en elimineert, maar als een evolutionaire katalysator. Met onze drang de natuur naar onze hand te zetten veroorzaken we een volgende natuur, die wild en onvoorspelbaar is als altijd: wilde software, genetische verrassingen, autonome machines en prachtige zwarte bloemen. Je kunt deze nieuwe benadering van natuur en cultuur een paradigmawisseling noemen. In elk geval is het even wennen, maar na een tijdje worden de zaken weer helder. Echte natuur is niet groen. Het gaat onze macht te boven.

AUTEUR KOERT VAN MENSVOORT

Referenties

- [1] www.nieuwenatuur.nl website van Stichting Duinbehoud Leiden.
- [2] Metz, Tracy (1998) *Nieuwe Natuur : reportages over veranderend landschap*. Amsterdam : Ambo, 1998, ISBN 90-263-1515-5
- [3] McKenzie Wark (2005). *N is for Nature*, in Mensvoort, Gerritzen, Schwarz (2005) (Eds.) *Next Nature*, BIS publishers, ISBN: 9063690932. p 128-134
- [4] Metz, Tracy (2002) *Pret! : leisure en landschap*. Rotterdam : NAI, 2002, ISBN 90-3662-244-7
- [5] Catlett Wilkerson, Richard (2006) *Postmodern Dreaming: Inhabiting the Improverse* (<http://www.dreamgate.com/>)
- [6] Bacon, Francis (1620). *Novum organum*: Vertaling: James Spedding, Robert Leslie Ellis, and Douglas Denon Heath in *The Works* (Vol. VIII), published in Boston by Taggard and Thompson in 1863. (http://www.constitution.org/bacon/nov_org.htm)
- [7] Haraway, Donna (1994) *Een Cyborg manifest*. Vertaling: Karin Spaink (Vert. van: *A Cyborg manifesto*, 1991), Amsterdam: De Balie, 1994
- [8] Schwarz, Michiel (2005). *Nature So Called*, in Mensvoort, Gerritzen, Schwarz (2005) (Eds.) *Next Nature*, BIS publishers, ISBN: 9063690932. p 87-109
- [9] Wilde, Oscar (1889). *The Decay of Lying; an observation*. New York: Brentano, 1905 [1889]
- [10] Lacan, Jacques (2001). *Ecrits*, Vertaling: Alan Sheridan, London: Routledge, 2001.
- [11] Oosterling, Henk (2005). *Untouched Nature*, in Mensvoort, Gerritzen, Schwarz (2005) (Eds.) *Next Nature*, BIS publishers, ISBN: 9063690932. p 81-87
- [12] Mensvoort, Koert van (2005). *Exploring Next Nature*, in Mensvoort, Gerritzen, Schwarz (2005) (Eds.) *Next Nature*, BIS publishers, ISBN: 9063690932. p 4-43
- [13] Kelly, Kevin (1994) *Out of control: the rise of neo-biological civilization*, Massachusetts : Addison-Wesley, 1994, ISBN 0-201-57793-3
- [14] Heraclitus (540 BC - 480 BC): *On Nature*, fr. 208: "Nature loves to hide". (Heraclitus wrote a philosophical work entitled *On Nature*, which he placed in the temple of Artemis at Ephesus (Diogenes, *Lives*, 9. 6). The work as a whole has not survived; what remains of it are quotations from it in the works of others.)
- [15] De website www.nextnature.net bevat meer info en voorbeelden van het onderzoek naar de volgende natuur.

Denkvalkuilen en het belang van biologie

Aan de lopende band sterven plant- en diersoorten uit en de gedachte hieraan confronteert ons met een ongemakkelijk gevoel. Welke denkvalkuilen zijn eenvoudig detecteerbaar wanneer wij daadwerkelijk gaan nadenken over afname van biodiversiteit? En wat kan de biologie ons hierin leren? *De Filosoof* ging te rade bij **prof. dr. Bas Haring**, filosoof en bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Leiden. Hij laat ons twee valkuilen in het denken over uitstervende plant- en diersoorten zien en geeft een korte biologielees.

In 2011 schreef ik het boek *Plastic Panda's* waarin ik me afvroeg of het werkelijk 'erg' is dat de biodiversiteit drastisch afneemt. Aan de lopende band sterven er plant- en diersoorten uit en dat geeft de meeste mensen een ongemakkelijk gevoel. Mij ook. Bovendien staat het verdwijnen van de biodiversiteit niet op zichzelf. Het zou goed kunnen dat met al die plant- en diersoorten nog meer wordt meegesleurd, en dat de gevolgen rampzalig zijn. Redenen dus om ons zorgen te maken.

Maar toen, in 2011, kende ik ook een aantal redenen voor wat minder zorgen. Een aantal daarvan zal zodadelijk voorbij komen. Maar in ieder geval leek het me interessant en zinvol genoeg om eens uit te zoeken hoe het zat: wat moest ik vinden van het uitsterven van al die plant- en diersoorten en het afnemen van de verscheidenheid in de natuur? Ik heb geen zin om mezelf uitgebreid te herhalen, maar mijn conclusie was dat het niet erg of rampzalig is dat de

verscheidenheid van de natuur afneemt. Het is hoogstens jammer, omdat wij van een diverse natuur houden. De onderbouwing tot de conclusie is ergens anders al te lezen. In dit stuk wil ik laten zien welke algemene, en voor filosofen makkelijk detecteerbare, denkvalkuilen er zijn in het onderhavige vraagstuk. En wil ik laten zien dat het vruchtbaar kan zijn om je als filosoof ook te verdiepen in een ander vakgebied, in dit geval de biologie.

De filosoof en de bioloog

Illustratief voor de verschillen tussen biologen en filosofen in deze is een e-mailcorrespondentie van na de publicatie van *Plastic Panda's*. Een aantal verontwaardigde natuurfilosofen stuurde mij, zonder dat ze zich daar bewust van waren, kopieën van hun mail: "Maar weet die Haring dan niet dat biodiverse ecosystemen gezondere ecosystemen zijn?"

Haring:

“Het kan vruchtbaar zijn om je als filosoof ook te verdiepen in een ander vakgebied, in dit geval de biologie.”

Met meer natuurlijke activiteit en die ook beter tegen een stootje kunnen?” Dat was interessant: een filosoof gebruikte een biologisch argument pro biodiversiteit. Andersom hoorde ik biologen juist een filosofisch argument gebruiken. “Soorten hebben een intrinsieke waarde”, was het standaardantwoord dat ik kreeg als ik biologen vroeg waarom het erg zou zijn als plant- of diersoorten uitsterven.

Hoe zou het komen dat filosofen een biologisch argument gebruiken en biologen een filosofisch argument? Omdat het andersom niet zou gaan: biologen kennen de zwakte van het

biologische argument en filosofen zouden niet snel met intrinsieke waarde op de proppen komen. Het is een nogal problematisch begrip met uiteenlopende interpretaties. En hoe kunnen wij weten wat wel intrinsieke waarde heeft en wat niet? Waarom zou de pandasoort — om maar een voorbeeld te noemen — wel intrinsieke waarde hebben en andere categorieën, zoals talen en automerken, niet? Dat is allemaal nog niet zo eenvoudig; filosofen weten dat en gebruiken dus niet graag het argument van de intrinsieke waarde.

Andersom weten biologen dat biodiversiteit ecosystemen niet per se

‘gezondere’ ecosystemen zijn. Op de claim dat biodiverse ecosystemen beter functioneren — volgens wat voor maat dan ook — valt heel wat af te dingen. Nu is het helder dat een denkbeeldig ecosysteem met één, twee of drie verschillende soorten niet lekker zal functioneren. Maar het is niet zo dat met het stijgen van het aantal soorten in een ecosysteem per se ook een andere maat meestijgt die staat voor de kwaliteit van dat ecosysteem. (Als ik overigens het woord ‘ecosysteem’ gebruik, dan bedoel ik daar simpelweg een min-of-meer logisch afgebakend stukje natuur mee: de duinen, een dennenbos, een meer.)

Het belang van biologie: evolutie verklaart niet de bio- diversiteit binnen een ecosysteem

Er is wel een verhaal dat vertelt *hoe het komt* dat er op één plek meerdere plant- en diersoorten voorkomen. Lokale verschillen in de bodem, beregening, en zonlicht verklaren bijvoorbeeld in belangrijke mate de diversiteit aan plantengroei. Maar er is geen verhaal dat vertelt *waartoe* die verschillende plant- en diersoorten er zijn. Dat maakt nogal uit. Als er wel zo'n 'waartoe-verhaal' zou zijn, dan zouden plant- en diersoorten een functie hebben, en dan zou het heel logisch zijn dat het verdwijnen van plant- en diersoorten nadelige effecten heeft. Maar zo'n 'waartoe-verhaal' is er dus niet.

Intuïtief lijkt het vrij logisch om een analogie te zien tussen de organen en ledematen van een organisme, en de verschillende plant- en diersoorten in een ecosysteem. En zoals een organisme begint te haperen bij het uitvallen van organen of ledematen, zo gaat een ecosysteem haperen bij het verdwijnen van plant- en diersoorten. Logisch toch? Maar de analogie gaat niet op.

American Museum of Natural History in New York

Het proces van evolutie heeft organismen uitgerust met onderdelen — organen en ledematen — die handig voor hen zijn en die hun voortbestaan bevorderen. Organismen mét zulke onderdelen zullen langer leven en zich voortplanten ten koste van concurrenten die niet zulke of minder handige onderdelen hebben. Hun nageslacht zal die handige onderdelen overerven en zo is het begrijpelijk dat evolutie er voor zorgt dat individuele organismen over voor hen functionele onderdelen zijn gaan beschikken. Maar voor ecosystemen gaat dit verhaal niet op. Ecosystemen vermenigvuldigen zich niet en ze zijn niet in concurrentie met elkaar. Evolutie kan wel verklaren hoe individuen over functionele onderdelen zijn gaan beschikken maar legt niet uit hoe ecosystemen aan handige onderdelen, lees soorten, zouden kunnen komen.

Biologen weten dit en zullen dus niet snel zeggen: “Die plant- en diersoorten zijn er vast niet voor niets. Ze zullen wel een functie hebben. Voor een of ander groter geheel.” Maar voor veel niet-biologen klinken voorgaande zinnen niet heel vreemd in de oren en zijn ze mede een bron van zorg als het gaat om het uitsterven van soorten.

Het belang van filosofie: denkvalkuilen

In een debat over de afname van biodiversiteit en de ernst daarvan is het dus handig om wat van biologie te weten. Maar is het ook handig om een beetje filosoof te zijn. Er worden regelmatig denkfouten gemaakt die filosofen met gemak kunnen ontmaskeren. De fout bijvoorbeeld om categorieën en individuen op één hoop te gooien.

Illustratief is een gesprek dat ik had met een vrij bekende journalist die regelmatig op tv en radio verschijnt. In een grote schouwburgzaal en met een flink publiek. “U zegt dat u het niet erg vindt wanneer diersoorten uitsterven,” beet hij me toe, “maar wat had u ervan gevonden als *alle* joden waren uitgemoord? Dat had u zeker ook niet erg gevonden?” De journalist haalde duidelijk categorieën en individuen door elkaar en begreep blijkbaar niet dat het verdwijnen van een diersoort iets heel anders is dan het lijden van individuele dieren. Uitsterven hoeft niet gepaard te gaan met lijden. Dat laat die panda wel weer mooi zien. Mochten die ooit uitsterven, dan is dat voor een belangrijk deel het gevolg van hun beperkte mogelijkheden zich voor te planten. Het is prima denkbaar dat de pandasoort uitsterft zonder dat er ook maar één panda extra geleden heeft.

Nog zo’n, voor filosofen, ‘inkoppertje’ is de vaagheid en tijdelijkheid van veel categorieën. Soorten zijn categorieën. En hoewel sommige categorieën helder afgebakend en rigide zijn, zijn de meeste dat niet. Plant- en diersoorten ook niet. Een mooi voorbeeld vormen giraffen. Het is onduidelijk hoeveel verschillende soorten giraffen er zijn. Er is wat voor te zeggen dat alle giraffen tot één en dezelfde soort behoren, maar er is ook wat voor te zeggen dat het er feitelijk elf zijn. Wat moet ik ervan vinden wanneer er één van die elf uitsterft? Categorieën zijn door mensen verzonden concepten om orde te scheppen in de chaos die ons omringt. Het verdwijnen van een aantal van zulke categorieën is misschien minder zorgwekkend dan het op het eerste gezicht lijkt.

Een rationeel optimistische houding

Uiteindelijk past mijn conclusie bij een houding die je ‘rationeel optimisme’ zou kunnen noemen. Dat heeft vermoedelijk te maken met het type filosoof dat ik ben. Ik ben feitelijk opgeleid in de kunstmatige intelligentie (dat in mijn tijd onder de filosofie ressorteerde). In dat vakgebied is het natuurlijke niet vanzelfsprekend te verkiezen boven het onnatuurlijke, en is men met een blij gemoed nieuwsgierig naar wat voor interessants de toekomstige wereld te bieden zou kunnen hebben.

Diezelfde houding heb ik jegens de natuur: het bos, de zee de duinen. De toekomstige natuur zal vast veel minder divers zijn dan de natuur van nu. Maar heel erg kan ik dat niet vinden. Hoogstens, nogmaals, een beetje jammer.

AUTEUR BAS HARING

Prof. dr. Bas Haring (1968) is filosoof en bijzonder hoogleraar Publiek begrip van wetenschap aan de Universiteit van Leiden. Daarnaast stond hij in Leiden aan de wieg van het masterprogramma Media technology voor creatieve wetenschap. Haring haalde aan de Universiteit Utrecht in 1988 zijn propedeuse natuurkunde, behaalde in 1992 zijn doctoraal in cognitieve kunstmatige intelligentie en promoveerde in 1997 in de informatica. Haring schrijft en spreekt over diverse onderwerpen aan de hand van vragen die hij stelt. Zo schreef hij onder andere het boek Plastic Panda's, een zoektocht naar de waarde van de natuur en haar verscheidenheid. Zijn website: www.basharing.com.

Een Kantiaanse blik op de verhouding tussen natuur en cultuur

Wijsgeer in het wild is de titel van een essaybundel die **drs. Johan van de Gronden** onlangs publiceerde.¹ In het dagelijks leven is de auteur directeur van de Nederlandse afdeling van het Wereld Natuur Fonds. Hij studeerde filosofie aan de Universiteit Leiden en kijkt nog steeds met een wijsgerige blik naar de wereld. 'Natuurbehoud gaat ook over zingeving' is de overtuiging van Van de Gronden. Een interview.

Je vindt een gemeenschappelijke bron bij natuurbescherming, natuurbeleving, ecologie en filosofie. Die bron is de primaire verwondering. Als je je

verdiept in een biotoop, of een habitat, of een voedselketen, of de samenhang binnen een ecosysteem, dan houd je niet op je te verbazen. Als ik vijftien jaar geleden een grutto voorbij zag vliegen, dacht ik: "Leuk vogeltje." Nu weet ik dat 70 procent van de Atlantische broedpopulatie voor hun broedsucces afhankelijk is van Nederland en dat vooral het weidelandschap in Friesland de trekgebieden Afrika tot het hoge noorden als het ware met elkaar verbindt. Als je de verschillende knooppunten, in Spanje, in West-Afrika en hier in Friesland kent, dan wordt dat beestje magisch. Dan zie je ook dat verschuivingen in de intensieve melkveehouderij in Nederland effect heeft op de rijstbouw in Guinea Bissau. De verbinding is dan dat vogeltje.

Dit alles komt samen in de thema's waarmee wij ons bij het WNF bezighouden. Dat is niet gering; het gaat over het leven op aarde. Grote vraagstukken als biodiversiteit, de menselijke toekomst en over de verhouding van een soort tot andere soorten. Over de plek die je inneemt, dus. Het gaat ook over zingeving. Op eigen titel heb ik essays geschreven die hun weg vonden in de bundel.

Taal van economen

Het boek begint met een citaat van Aldo Leopold die al in 1948 een soort categorische imperatief voor de omgang met de natuur definieert. Zijn bezwaar met onze houding tot de natuur is dat de mens er alleen met een antropocentrische blik naar kijkt en niet uitgaat van de intrinsieke waarde van de natuur zelf. Zelfs in de toespraak van Obama in Alaska eerder dit jaar klonk die antropocentrische positie nog door: "We moeten de aarde bewaren voor onze kinderen." De president sprak niet over de intrinsieke waarde van een ecosysteem. Daar doet het Wereld Natuur Fonds overigens aan mee. De natuur is immers ook een bron voor diensten aan de mens: water, zuurstof, veiligheid, reiniging, voedsel. Die houding is prima, maar je moet ervoor blijven waken dat je niet het taalgebruik van de econoom adopteert. Je spreekt dan in staatshuishoudkundige termen. Je drukt je zo uit omdat de wereld kennelijk wordt gedomineerd door economen. Die begrijpen dit idioom en ze kunnen zo waarde toekennen aan de natuur. Je moet je echter wel blijven realiseren dat je deze antropocentrische houding aanneemt als instrument. Je moet voorzichtig zijn dat je daarmee niet je ziel weggeeft. Of zelfs het onderspit delft doordat economen in gelijke termen hun visie presenteren. Er is immers altijd een vorm van land-, zee- of bosgebruik

te verzinnen die meer rendeert dan het in stand houden als natuurgebied. Er zal altijd een kortetermijnexploitatie-alternatief zijn dat het dan van jou gaat winnen.

Neem het koraal tussen de Filippijnen, Indonesië en Maleisië. Het is een van de oudste koraalriffen op aarde. Een kwart van alle vissoorten is afhankelijk voor zijn voortplanting van dit rif. Gerekend over generaties is dit specifieke koraalrif wellicht miljarden waard. Maar dit rif is ook de directe bron van eiwitvoorziening voor 120 miljoen mensen. Dat argument gebruikt het WNF ook in de discussie, maar het moet voor ons altijd een nevenschikkend argument zijn. Het hoofdargument moet wat mij betreft toch gebaseerd zijn op die intrinsieke waarde van de natuur. En op de schoonheid van de natuur. En niet te vergeten: op een argument als bescheidenheid. Niet alles staat in dienst van de mens; het is een heel armoedige visie om naar de natuur te kijken als iets dat slechts ten dienste staat van jou. De mens is uiteindelijk zelf met iedere vezel verweven met de natuur.

Als we kijken naar 3,5 tot 4 miljard jaar leven op aarde, dan zijn wij als soort nog heel jong. En we leren ook nog eens heel langzaam: we gaan nog steeds op een onverstandige manier met onze omgeving om. De kern van het citaat waarmee de bundel begint, is dat de waarde van de natuur niet economisch is maar filosofisch. En ja, die notie is wat verdwenen in de natuurbeweging.

Samenhang moraal en natuur

Mijn dagelijkse realiteit is de Nederlandse beleidsomgeving. Beleidsmakers hebben een heel instrumentalistisch natuurbesef. Ik stoort mij daar mateloos aan. Ik vroeg mezelf op een gegeven moment af of deze houding iets is van de laatste vijf of tien jaar - een tijdelijke neoliberale invloed - of dat het dieper zit. Mijn conclusie is dat deze instrumentalistische houding zeker in Nederland diep is verankerd.

Een van de kernleerstukken van de verlichting is de samenhang tussen

Van de Gronden:
“Er is een
duidelijke
verbinding
tussen culturele
en
biologische
diversiteit.”

schoonheid, moraal en landschap. Kant leert ons dat je de moraliteit van de mens in de natuur ervaart. Edmond Burke zag in de natuurervaring ook de ervaring van het sublieme. Die ervaring toont een samenhang en leert je veel over de plek van de mens op aarde. Dat brengt je tot een samenhang tussen moraal en landschap. Het landschap leidt tot bepaalde maatschappelijke waarden, daar ben ik van overtuigd. Als je eindeloos Engels raaigras voor je ziet, dat is ingezaaid met slechts één doel, namelijk het hele jaar rond een hoge eiwitproductie voor de koeien op stal, dan betekent dat iets. Dat impliceert dat het hele landschap slechts als doel een hogere melkproductie tegen een lage kostprijs heeft. Als dat de obsessie van de samenleving wordt en je niet meer ziet hoe de ecologische structuur samenhangt, dan heb je ook geen oog meer voor andere waarden die in en met het landschap tot uitdrukking komen. Je verliest de relatie tussen landschap en taal, bijvoorbeeld. De homogenisering die zich voltrekt in het landschap vindt ook zijn neerslag in de cultuur en in de taal. Friesland kent vele woorden die samenhangen met het zoeken naar kievietseieren. Robert MacFarlane onderzoekt niet voor niets in zijn boek *Landmarks* de verwevenheid van taal en landschap en breekt hij een lans voor ‘rewilding’ van onze taal.²

Amerika heeft de naam nog utilistischer te zijn dan Europa. Wat dat betreft is hun verhouding tot de wildernis interessant. Ralph Waldo Emerson schrijft in 1936 zijn essay *Nature* waarin hij de kern van het transcendentalisme definieert als de overtuiging dat we de werkelijkheid kunnen leren kennen door de natuur te bestuderen. Amerikanen hebben dat idee omarmd; het leidt in 1964 tot de Wilderness Act. De wet voorzagt voor het eerst in een wettelijke definitie van het concept wildernis en wees meteen al 36.000 km² land aan als beschermd wildernisgebied.

Wildernis wordt in de *Wilderness Act* gedefinieerd als een gebied waar de natuur onaangeroerd en onbeïnvloed is door de mens. De mens is slechts een bezoeker. Dat is niet voor niets! De burger heeft het recht op het ervaren van wildernis, zoals ooit de

pioniers die het land stichtten. Woeste grond was constitutionerend voor de Amerikaanse mentaliteit, het vormt een morele waarde. Als deze natuur verdwijnt, dan verdwijnt een basis van de samenleving, is de overtuiging. Zonder frontier is Amerika niet Amerikaans meer. De nationale parken brengen de wildernis terug – waarbij het natuurlijk onzin is dat ze nooit door mensen zijn aangeraakt. Het moet een omgeving zijn waar ons de waarden van de wildernis worden bijgebracht. Zelfs als we er met SUV's doorheen trekken. Deze transcendentale waardes van de natuur verwijzen naar identiteit, naar wat je bent als land en mens.

Bij de Europese natuurbeweging is deze notie uit het zicht geraakt. We interpreteren het als 19de-eeuwse romantiek. Maar het is helemaal geen romantische gedachte, het is een verlichtingsgedachte. De romantische gedachte vind je eerder bij Von Humboldt met zijn fysiek geografische determinisme, en het holistische van een landschap. Het idee dat wij de wildernis nodig hebben, dat die wildernis verwijst naar iets hogers en dat wij voor onze morele oriëntatie aangewezen zijn op de natuur, is een gedachte uit de verlichting.

Nederlanders zijn niet zo met hun wildernis of natuurhistorie bezig. Nou ja, als we een kleine polder in Zeeuws-Vlaanderen onder water willen zetten, dan blijkt hoe de strijd tegen en overwinning op de elementen ons als volk heeft gevormd. De verwondering over de natuur hebben we echt nodig, vind ik. Mijn schrikbeeld is dat de mens in de natuur slechts zijn evenbeeld aankijkt. Niets begrenst of definieert ons dan meer of roept ons op over ons zelf na te denken. Dan zullen we wegwijnen als Narcissus die naar zichzelf staart.

Bedreigde talen

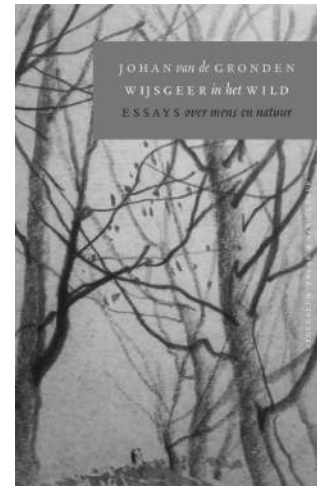
Er is een duidelijke verbinding tussen culturele en biologische diversiteit. Het WNF spant zich natuurlijk in om de rijkdom aan dieren en planten op aarde te behouden, soortendiversiteit te borgen. Mijn vermoeden was dat die diversiteit samenhangt met culturele diversiteit. Ik heb gezocht

naar een middel om die relatie aan te tonen. De soortenrijkdom in de natuur wordt sinds de jaren '70 bijgehouden. Een groot aantal diersoorten wordt intensief gevolgd en dat geeft een index van diversiteit. Ik wilde daar een index voor culturele diversiteit naast leggen. Taal is een indicator voor culturele diversiteit, en er bestaat (overigens dankzij de westerse zendelingen) een goede database van talen. De overeenkomsten zijn verbluffend: er zijn nu 6.000 tot 7.000 levende talen op aarde. De verwachting is dat halverwege deze eeuw de helft daarvan is uitgestorven. Bij de soorten rijkdom zien we precies dezelfde ontwikkeling! Als je vervolgens zowel talendiversiteit als botanische diversiteit op een kaart tekent, dan zie dat waar de meeste talen te vinden zijn, ook de meeste levenssoorten voorkomen.

Kijk naar onze provincie Friesland. Er is veel te zeggen over culturele trots, talendiversiteit en biologische diversiteit en hoe die op elkaar inwerken. Je ziet nu een renaissance in Friesland: taal, cultuur en zorg voor het landschap worden belangrijk gevonden. Tijdens een toespraak in Friesland beloofde ik dat ik me druk zou blijven maken over de panda, maar dat zij zich druk moesten maken over de grutto. Als we straks alleen nog maar Engels raaigras op de akkers hebben, koeien in de stallen en verder meeuwen en kraaien, dan zijn we ook de taal kwijt. Dat besef, daar gaat het me om.

Varkens en plofkippen: we beschouwen ze als machines, als product. De ziel is uit de beesten gehaald. Hier ligt een maatschappelijke oriëntatie aan ten grondslag waar geen hout van klopt. Ik ben beslist niet voor de ecodictatuur, het moet veranderd en verankerd worden via moeizaam verworven democratische meerderheden. De Paus heeft het in zijn laatste encycliek, waarin hij waarschuwt voor een onpersoonlijke, instrumentele omgang met de natuur, goed opgeschreven. Die tekst verbindt ons met een traditie die met Franciscus van Assisi begon. Mooi.

Interview door
Mels-Werner Dees
Francien Homan

Wijsgeer in het wild
Johan van de Gronden

NOTEN

- 1 Johan van de Gronden, *Wijsgeer in het wild, Essays over mens en natuur*, Atheneum – Polak & van Gennep, 2015, Amsterdam.
- 2 Robert MacFarlane, *Landmarks*, Penguin Ltd, 2015, London.

Wat is er zo bijzonder aan het verhevene?

De Filosoof vroeg **prof. dr. Marcus Düwell** een stuk te schrijven over de betekenis van 'het verhevene' bij Kant.

Het verhevene is binnen de esthetica een raar fenomeen.¹ De esthetische theorievorming was meestal gericht op het mooie. Maar tegelijkertijd lijken er vele esthetische fenomenen te zijn die wij interessant en esthetisch aantrekkelijk vinden, maar waar wij terughoudend zijn om ze echt 'mooi' te willen noemen. Zou je worden gevraagd of je een film van Lars van Trier of een horrorfilm esthetisch waardevol en mooi vindt, dan zou je misschien geneigd zijn om te zeggen dat ze weliswaar esthetisch waardevol zijn, maar aarzelen om ze echt 'mooi' te noemen. Wij waarderen dus dingen esthetisch, waar kennelijk het predicaat 'mooi' niet gepast is. Nu lijkt er een lange traditie te zijn in de esthetica die daarmee correspondeert. *Aristoteles'* begrip van de 'catharsis' bijvoorbeeld beschrijft het effect van de tragedie zo dat de tragedie bij de toeschouwer sterke emoties oproept, waaronder angst, emoties die wij normaal gesproken zouden willen vermijden maar die binnen de context van de kunstervaring een effect kan hebben dat ons als handelingssubject sterker maakt. Of neem *Nietzsches* dionysische kunst, die gevestigde wereldduidingen aan het wankelen brengt en daarmee een productief en corrigerend effect

Düwell:
 “Het verhevene,
 anders dan het schone,
 wordt in de kern
 geconstitueerd door
 een fundamentele
 dissonantie.”

heeft op onze toegang tot de wereld. Er lijkt dus een aspect aan het esthetische te zijn dat niet gereduceerd kan worden tot het mooie, of zelfs überhaupt niet zoveel met het mooie te maken heeft.

In de oudheid was het verhevene een begrip dat in de retorica geïntroduceerd werd en dat daarmee te maken heeft dat bij de mens een enthousiasme oproept dat hem in staat stelt boven zijn eigen grenzen uit te stijgen. Er wordt gespeculeerd of het verhevene een rol kan spelen bij de toegang van de mens tot de waarheid, of voor zijn morele ontwikkeling. In de 18^e eeuw wordt het verhevene dan tot een zelfstandige categorie die naast de mooie kunst bestaat. Dit geldt met name voor *Edmund Burke*, die het mooie en verhevene als twee grote categorieën van de kunst beschouwt; waarbij dan het verhevene naar het grootse in de kunst verwijst dat ons aangenaam overweldigt.

In de *Kritiek van het oordeelsvermogen* wordt het verhevene bij *Kant* dan een centraal begrip van de esthetica. Om dit goed te kunnen snappen moet ik even kort ten minste aanduiden waar deze kritiek, na de *Kritiek van de zuivere rede* en de *Kritiek van de praktische*

rede, dus de derde van de Kritieken, over gaat. De derde kritiek gaat over het vermogen tot het komen van oordelen. Dit is bij Kant daarom het centrum van zijn hele filosofie, omdat alle vormen van zich in de wereld oriënteren in de vorm van *oordelen* geschiedt. Wij oordelen dat er een stoel staat, dat deze stoel wit is, wij oordelen dat het vluchtelingenbeleid van de regering onrechtvaardig is of dat de nieuwe James Bond waarschijnlijk een goede film zal zijn. In al deze gevallen oriënteren wij ons in de wereld in de vorm van oordelen. De vraag is nu hoe dit soort oordelen überhaupt mogelijk zijn, want het is nogal wat om een oordeel te kunnen vormen. In het geval van een oordeel over iets dat het geval is, moet je volgens Kant zintuigelijke indrukken met begrippen van het verstand in een verband kunnen brengen, en bij morele oordelen moet je in staat zijn om neigingen die je hebt te kunnen beoordelen op hun morele toelaatbaarheid. In het ‘echte leven’ moet je vaak complexe oordelen vormen die een soort gemengde natuur hebben, dat wil zeggen dat ze op oordelen van verschillende aard berusten. Als je bijvoorbeeld een oordeel hebt over of de klimaatconferentie in Parijs wel of niet een succes zal worden, dan staan op de achtergrond allerlei oordelen over hoe klimaatverandering zich ontwikkelt, hoe gevaarlijk en wenselijk dit is, wat wij zouden moeten doen om klimaatverandering tegen te werken en inschatten hoe waarschijnlijk het is dat regeringsleiders stappen in deze richting zullen nemen. Dusdanige oordelen combineren dus oordelen over feiten, morele uitspraken met oordelen over waarschijnlijkheden. Het oordeelsvermogen is dus de vaardigheid die ons in staat stelt om überhaupt iets van de wereld om ons heen en van onszelf te begrijpen.

Nu denkt Kant dat wij de manier waarop het oordeelsvermogen functioneert alleen maar kunnen begrijpen als wij het zien in de context van de vermogens van de menselijke geest. Daarvan denkt hij dat er drie zijn: kennisvermogen, het verlangen, het gevoel van genoeg en ongenoeg. Deze vermogens zijn in de verschillende vormen van oordelen op verschillende manieren aanwezig. Maar voor het oordeelsvermogen als

Prof. dr. Marcus Düwell heeft filosofie, Duitse literatuur en theologie gestudeerd in Tübingen en München. Hij is onder andere directeur van het Ethiek Instituut van de Universiteit Utrecht, en bekleedt aan deze universiteit tevens de leerstoel Ethiek. Zijn onderzoeksvelden betreffen bio-ethiek, morele vraagstukken rondom klimaatverandering en algemene onderwerpen van morele en politieke filosofie, met name ethische kwesties met betrekking tot menselijke waardigheid en mensenrechten.

zodanig is het met name het ‘gevoel van genoeg en ongenoeg’ dat een centrale rol speelt (wie dus denkt dat het gevoel bij Kant geen rol speelt, heeft niets van hem begrepen). Kant denkt het zo dat dit gevoel niet afzonderlijk en alleen komt, maar het is een onderdeel van het vormen van oordelen in het algemeen. Dit gevoel is bij alle oordelen relevant, bij wijze van spreken is het de subjectieve kant van het vormen van oordelen. Daarbij is het niet relevant of je het hebt over oordelen over zintuigelijke indrukken of morele oordelen, het gevoel speelt altijd een rol als de toestand van het subject bij het vormen van oordelen. Nu denkt Kant dat bij het esthetische oordeel de geestesvermogens op een bijzondere manier functioneren – namelijk in de vorm van een ‘vrij spel’, waar het er niet om gaat ons vermogen zo in te zetten dat wij kunnen beoordelen of iets het geval is, noch om te beoordelen of iets moreel aanvaardbaar is. Het vrije spel is de plek waarin onze geestesvermogens op een vrije manier tot uitdrukking komen en waar wij van deze vrije activiteit kunnen genieten.

Naast het mooie is het verhevene de tweede vorm waarin esthetische oordelen uitdrukking vinden. Kant kent twee vormen van het verhevene, en ik zal alleen op één daarvan ingaan, namelijk de esthetische ervaring van macht der natuur (§27-28). Kant denkt daarbij aan een ervaring waarin je de natuur ervaart op een *overweldigende* manier. Je ervaart daarbij de natuur als groot, indrukwekkend en ook bedreigend. Nu is het verhevene echter een *dubbel* fenomeen: het is zowel de ervaring van de overweldigende natuur als ook de ervaring van de eigen geestessterkte ten opzichte van de als sterk ervaren natuur. In het geval dat je de natuur *puur* als overweldigend zou zien, zou er niets verhevens aan zijn maar zou het alleen maar verschrikkelijk zijn (degene die bij een schipbreuk aan het verdrinken is heeft zeker geen esthetische ervaring). Als je echter in een situatie van veiligheid bent, en vanuit deze afstand de sterkte van de natuurmacht ervaart, dan kan zo’n ervaring bij jou een ‘verhoging van de geesteskracht’ tot stand brengen, die een esthetisch enorm aantrekkelijk aspect heeft. Het verhevene, anders dan het schone,

wordt in de kern geconstitueerd door een fundamentele *dissonantie*.

Maar waarom zouden wij dit belangrijk moeten vinden? Voor Kant gaat het er niet om dat het verhevene een soort super-entertainment is. Het verhevene is juist in moreel opzicht een belangrijke ervaring omdat het ons het vermogen laat ervaren dat voor ons als moreel wezen van centrale betekenis is, namelijk ons vermogen om redelijke wezens te zijn. Wij ervaren juist ten opzichte van de sterkte van de natuur onze eigen kracht als wezens die hun eigen leven vorm kunnen geven.

Ik kan hier niet op alle implicaties van deze overwegingen ingaan, maar ik wil het even hebben over drie aspecten die voor mij daaraan bijzonder belangrijk zijn. *Ten eerste* is het voor Kant van heel groot belang te benadrukken dat als wij ons (praktisch en theoretisch) oriënteren in de wereld, wij dit alleen kunnen als wij via het esthetische in staat zijn ons oordeelsvermogen te ontwikkelen. En dat houdt in dat je niet alleen maar verstand en rede hebt ontwikkeld, maar ook in staat bent deze vermogens met je eigen persoonlijkheid en je eigen gevoel in een verband te brengen. *Ten tweede* is voor Kant het esthetische op een centrale manier verbonden met het effect dat het mooie en het verhevene in ons, het subject, oproept. Daarmee is het esthetische verbonden met de vermogens waardoor het subject zichzelf ervaart en zichzelf beter begrijpt. Het esthetische is in die zin

subjectief, maar tegelijkertijd brengt het een dieper begrip van onszelf tot stand. *Ten derde* wordt bij Kant heel nadrukkelijk de esthetische ervaring van de natuur een centraal element van de esthetica. En in dit aspect heeft Kant grote impact gehad op de verdere ontwikkeling van de esthetica – men kan hier lijnen naar Schiller, Hegel, Nietzsche en Adorno trekken. Adorno heeft dit verder ontwikkeld, en gedacht dat een esthetische ervaring van de natuur niet een *aspect* van het esthetische is, maar eerder dat esthetische ervaring sowieso georiënteerd is op de natuur – waarin niet de kunst met technische middelen probeert de natuur te imiteren, maar zich oriënteert aan de esthetische ervaring van de natuur. Als Kant en Adorno hier een relevant punt hebben, dan zou het betekenen dat voor mensen de natuur niet alleen belangrijk is als menselijke leefomgeving, als natuurlijke hulpbron. Natuur is veeleer ook belangrijk als bron voor de ontwikkeling van het esthetische vermogen, en dit vermogen is centraal bij de ontwikkeling van ons oordeelsvermogen; het centrale vermogen van de mens. In die zin is het beschermen van de natuur ook het beschermen van de mogelijkheid om een mens te kunnen zijn. In tijden van bedreiging door grote ecologische uitdagingen lijkt mij dat geen onbelangrijke boodschap.

AUTEUR MARCUS DÜWELL

NOTEN

1 Ik geef een voorkeur aan de vertaling 'het verhevene' in plaats van 'het sublieme' voor het Latijnse *sublime*, het Duitse *das Erhabene* of het Engelse *the sublime*. In het Nederlands kan 'het sublieme' ook een associatie met iets bijzonder moois hebben, in het Duits is *das Sublime* het bijzonder verfijnde. Dat is echter iets heel anders.

Ingezonden gedichten

Nature, a brother

Broeders

Mijn broeders, de berg, de zee,
de hemel
Schuttend, zorgend, steunend.
Wij samen, geschapen, uit
hetzelfde merg.
Samen in een vreemde wereld.
Onze band,
Wiebel, wankel, waggelend.
Vechtend als kinderen,
In een spel dat iets te ver gaat.
Tot er bij één de tranen vallen
En wij nooit meer broeders zijn.

AUTEUR MERLIJN-JAN TERPSTRA

A Stutter

Light like a stutter
Like earth,
Like water

Dark like a blanket
But cold,
Hard like granite

Nature, a brother
That guides us,
A mother.

Now this lake has dried up and
I sit on its bed
I'll manage a stutter. I'm a book
that's been read.

My Winter

In the winter I came
Until to dust I decayed.
My faith had been broken
On warm summer days.
All that is left now
Is the luminous resin,
The essence of winter
Locked tight in my heart.

CONCORDIA CRESCIMUS.

PALLIUM ET LIBROS VIDEO:
PHILOSOPHUM NON VIDEO.

Filosofiegeschiedenis in titelpagina's – aflevering 2

Christoph Heumann en het eerste filosofische tijdschrift uit de geschiedenis

Titelpagina's van boeken en tijdschriften vormen een buitengewoon spannend genre, waaraan de boekkunde al veel aandacht heeft besteed. Ook filosofen kunnen veel informatie halen uit titelpagina's. Dit is de tweede aflevering van een langere serie titelpagina's die *De Filosoof* belicht.

Christoph August Heumann (1681-1764) was een Lutherse theologiefilosof-historicus, die tegen het einde van zijn leven naar de Hervormde Kerk neigde. Het grootste gedeelte van zijn leven was hij hoogleraar in Göttingen, nadat hij ooit in Jena zijn Magister-titel haalde met een scriptie over *Duels tussen vorsten* en (26 jaar later!) in Helmstedt zijn doctorsgraad in de theologie had verworven met een dissertatie over bijgeloof. Heumann was hoogleraar in het destijds nog jonge vak *historia literaria*, dat traditioneel vertaald wordt als 'geschiedenis der geleerdheid'. Hij gaf les aan de filosofiefaculteit, maar stapte later als hoogleraar over naar de Faculteit der Theologie.

Heumann, een indrukwekkende veelschrijver, gaf een enorme impuls aan de ontwikkeling van het vak filosofiegeschiedenis. Lang voordat hij promoveerde in de theologie bleek zijn belangstelling voor filosofiegeschiedenis al uit een tijdschrift dat hij in 1715 oprichtte en waarvan hij tot 1728 hoofdredacteur was: de *Acta philosophorum*. De titel ervan is een referentie aan Leibniz' *Acta eruditorum* (1687-1787) (ironisch genoeg kennen we Leibniz tegenwoordig in de eerste plaats als een filosoof en Heumann, voor zover iemand hem kent, als een erudiet).

De versmelting tussen filosofie en theologie was voor Heumann vanzelfsprekend, zoals we bevestigd zien op de frontispies van aflevering 1 van de *Acta philosophorum*. Bovenaan staat een bekende Latijnse spreuk: 'We groeien door eendracht'. We zien hier Theologia en Philosophia in vriendelijke conversatie met elkaar, hoewel ze aan gescheiden tafels zitten. Daaronder een voorstelling van een hoorcollege, met het opschrift: 'Ik zie een mantel en boeken: een filosoof zie ik niet'. We zien dus een geleerde, maar het is niet duidelijk, en ook niet belangrijk, of het om een theologe of om een filosoof gaat: de man belichaamt zowel vrouwe Theologia

als vrouwe Philosophia.

Op de titelpagina vinden we de theologie echter niet meer terug. Sterker nog, de *Acta philosophorum* staat bekend als het eerste *filosofische* tijdschrift uit de geschiedenis – in zekere zin is het de aartsouder van *De Filosoof*. De titel *Acta philosophorum* ('handelingen der filosofen') wordt op het titelblad uitgebreid vertaald als 'grondige berichten uit de filosofische historie', waarbij we 'historie' niet zozeer moeten opvatten als het verleden, maar – zoals in de oorspronkelijke betekenis van het Griekse woord – als het relaas of het verslag van een onderzoek naar een situatie in het heden, met inbegrip van de historische achtergronden daarvan. 'Daarnaast' (*Nebst*) staan er recensies in afgedrukt van oude en nieuwe boeken. Over theologie, zo prominent aanwezig in de frontispies, vernemen we hier niets.

Christophori Augusti Henmanni D. & P. Th. Löffler.

ACTA PHILOSOPHORUM

Das ist:

Gründl. Nachrichten

Aus der

*Historia
Philosophica,*

Nebst beygefügeten Urtheilen von d
nen dahin gehörigen alten und neuen
Büchern.

Erstes Stück.

Zalle im Magdeburgischen A. 1715.
Zu finden in der Kengerischen Buchh

Het drukkersmerk onderaan op de titelpagina lijkt er een toespeling op te geven, maar dat is toeval, want dit merk werd in alle boeken van de Rengersche Buchhandlung gebruikt. We zien een weegschaal die perfect in balans is, en die vergezeld gaat van de waarschuwing: ‘Spring niet over de weegschaal heen’. Deze op het eerste gezicht wat cryptische spreuk betekent in feite: spring niet van de ene in de andere schaal. Ofwel: wissel niet telkens van alliantie. De weegschaal is een in de emblematiek zeer veelgebruikt zinnebeeld, en het verwijst vrijwel altijd naar het belang van evenwicht of gematigdheid. We kennen natuurlijk vrouwe Justitia die blind de pro’s en cons afweegt op haar weegschaal, maar uit de filosofie zijn ook beroemde voorbeelden bekend, zoals het verhaal van de Griekse filosoof Critolaus, die volgens Cicero beweerde dat de schaal waarin de ziel ligt vele malen zwaarder weegt dan de schaal waarin het lichaam ligt: deugden leggen veel meer gewicht in de schaal dan fysieke rijkdom. Het is een idee van een voorchristelijke denker waar Georgette de Montenay bij aansloot in haar bundel *Emblematum Christianorum centuria* (‘Honderd christelijke emblemen’) uit 1594. Embleem 69 in haar collectie heeft als motto het bovenschrift *Ex fide victurus est* meegekregen: ‘Hij zal leven door het geloof’ (het zou ook kunnen betekenen ‘hij zal overwinnen door het geloof’, maar op grond van de parallel met Romeinen 1:17, ‘de rechtvaardige zal uit het geloof leven’, ligt dat minder voor de hand). Op de afbeelding zien we een man met zijn rechtersvoet in een schaal staan die door het geloof in de andere schaal van de balans in evenwicht wordt gehouden. Met zijn linkervoet staat hij in de schaal van een tweede balans, en niets compenseert zijn gewicht daarin, zodat hij doorzakt en zijn evenwicht dreigt te verliezen. Met de weegschaal kan men niet alleen Romeinse en Christelijke ethiek verbeelden, maar ook politieke ethiek: in Guillaume La Perrière’s emblemenbundel *Morosophie* (‘Waanwijsheid’) uit 1553 zien op embleem nummer 99 de Dood staan, in wiens weegschaal

aan landbouwwerktuigen zoals hark en schop evenveel gewicht wordt toegekend als aan vorstensymbolen zoals kroon en scepter.

Deze symboliek is toevallig wonderwel in overeenstemming met de frontispies, waarin immers sprake is van een principiële gelijkheid tussen filosofie en theologie; deze twee moeten in evenwicht zijn.

Het is alsof Heumann zich met de frontispies op voorhand verdedigt tegen het verwijt dat hij de theologie veronachtzaamt. Als we denken aan aflevering 1 in deze serie, waarin Christian Wolff centraal stond, begrijpen we ook waarom: Wolff werd niet zo heel veel later (1723) door de Pruisische koning Friedrich Wilhelm I, op aandringen van theologen die Wolff van atheïstische neigingen beschuldigden, weggestuurd uit Halle, uitgerekend de plaats waar de *Acta philosophorum* verscheen. Halle was destijds een bolwerk van Lutherse piëtisten.

Ook Heumann zou in de laatste paar jaren van zijn leven te maken krijgen met kritiek van theologen. Vanwege zijn omstreden interpretatie van de avondmaalsleer werd hij in 1758 met emeritaat gestuurd: hij verliet de theologiefaculteit met vervroegd pensioen, maar hij mocht toen wel weer overstappen naar de filosofiefaculteit, waar hij tot aan zijn dood bleef lesgeven. Weliswaar beschouwde Heumann het geopenbaarde christendom als de toetssteen van de filosofie, maar hij zag daarin geen enkele belemmering voor de *libertas philosophandi*. Hij zou zich bij F&R zeer op z’n plek hebben gevoeld. Misschien zou het hem niet direct opvallen dat alle omhooggehouden smartphones geen boeken zijn (zie de frontispies), maar wel zou hij zich verbazen dat studenten tegenwoordig geen zwaarden dragen. En uiteraard zal hij in de nu aanwezige dames eerder zinnebeelden van zijn leeropdrachten hebben gezien, dan de bestaansredenen ervan.

AUTEUR DIRK VAN MIERT

Social and Welfare Studies in Zweden

Voor de buitenlandrubriek vroeg *De Filosoof* **Nicky van Dijk**, studente wijsbegeerte aan de UU, om een stukje te schrijven over haar ervaringen op uitwisseling in Zweden. Lees hier over haar avonturen en ervaringen in Norrköping op de Linköping Universiteit.

Het eerste semester van vorig schooljaar heb ik aan de Linköping-universiteit in Zweden gestudeerd. Niet in de grote stad, want mijn campus zat in Norrköping – een groot dorp aan de oostkust, gekenmerkt door de textielindustrie die de Nederlander Louis de Geer daar rond 1600 bracht. Ook studeerde ik geen filosofie – dat kon daar namelijk niet. Naast wat praktische en toegepaste filosofievakken over populaire onderwerpen werden er geen bachelorvakken aangeboden zoals wij die kennen. Na wat onderzoek bleek dat er wel elk jaar ongeveer één filosofiestudent begint aan de studie. Zijn (in de praktijk bleek dit geen ‘haar’ te zijn) programma werd dan met de hand samengesteld en op maat gemaakt.

Ik studeerde dus geen filosofie, maar *Social and Welfare Studies* aan het departement *Educational Sciences*. Het programma bestond uit een minor van vier brede vakken gelinkt aan onderwijskunde, antropologie, ontwikkelingssamenwerking, pedagogiek en ethiek. We hielden ons bezig met vragen als: wat zijn rechten van

kinderen met betrekking tot onderwijs in eerste- en derdewereldlanden? Hoe wordt het onderwijs over de hele wereld vormgegeven op dit moment, en is dit wenselijk? Hoe kunnen toekomstige docenten omgaan met multiculturele leerlingen en hun ouders? Kortom, de aangeboden stof was vaak heel breed en praktijkgericht, maar ook vol met ethische vraagstukken.

Mijn twee contacturen per week (ja, *that's it*) bestonden met name uit het uitwisselen van ervaring met medestudenten en docenten van over

de hele wereld. In de kleine klassen, voornamelijk werkgroepen zoals wij die kennen, stond de docent dichtbij de studenten en was alles gericht op participatie en inclusie van alle studenten. Dit zag je ook terug in de toetsingsvormen: we werden beoordeeld op onze participatie in de werkgroepen en het schrijven van een 'paper', waar niet academische hoogstandjes, maar het delen van onze ervaring en reflectie op wat we geleerd hadden belangrijk waren. Dit werd vervolgens beoordeeld met een goed, voldoende of een onvoldoende (die je dan vanzelfsprekend kan herkansen). Deze manier van onderwijs was nieuw voor mij. Ik heb zo door onderdompeling in een andere cultuur en een ander onderwijssysteem een nieuwe filosofie ontdekt. Men leert niet door te luisteren naar hoorcollegedocenten, teksten te lezen en dit in werkgroepen te bediscussiëren

Van Dijk:

“Men leert niet door te luisteren naar hoorcollegedocenten, teksten te lezen en dit in werkgroepen te bediscussiëren maar door het zich eigen te maken van de stof.”

maar door het zich eigen te maken van de stof – door er met elkaar op een niet-competitieve manier over te praten, door te zien, te doen en te ervaren, bijvoorbeeld door scholen te bezoeken en met leerlingen daar te praten over wat zij vinden. Inclusie van alle studenten is hierbij belangrijk. Deze waarden zag je bijvoorbeeld ook terug in de sportvereniging, waar ik op een vrijblijvende, toegankelijke manier heb gevolleybald met mannen en vrouwen van alle leeftijden. Niet competitie en het einddoel zijn belangrijk, maar iedereen de kans geven om mee te doen en zelf iets in te brengen – kunnen volleyballen is dus wel een pre, maar geen must. Deze Zweedse waarden bezorgden mij ook regelmatig grote ergernissen. Te weinig diepgang en intellectuele uitdaging op school, een gebrek aan geduld wanneer er iedere week weer een nieuw iemand in je volleybalteam

zit die voor het eerst gaat proberen te volleyballen, het idee dat je als internationale student enkel gepaaid wordt omdat je een schattig accent hebt of de universiteit een goede reputatie geeft. En dan is het opeens om drie uur 's middags alweer donker en zat ik in mijn kamer in een gang met tien Zweedse jongens tussen mijn lelijke Ikea-meubilair te denken aan hoe ik ook thuis Sinterklaas had kunnen vieren. En dan...

Dan was ik eigenlijk toch heel blij met de filosofie van de Zweden, die maken dat je ook dan, als buitenlander met al die rare voorkeuren, toch welkom bent en erbij hoort. Bijvoorbeeld bij die ijshockeywedstrijd tegen Finland (waar iedereen je met liefde uitlegt hoe alles werkt); bij de docent die je graag helpt je ook intellectueel uit te dagen; bij de outdoorvereniging die nog wel een warme slaapzak heeft zodat je mee kan kamperen en bij je buurman die graag met je mee gaat naar de tandarts voor als de tandarts jouw 'auw' in gebrekkig Zweeds niet verstaat. Deze Zweedse filosofie, waar men in theorie en praktijk waarde hecht aan inclusie en participatie, gaf mij (de op praktijkgerichte filosofiestudent) een fantastische tijd vol nieuwe ervaringen.

AUTEUR NICKY VAN DIJK

Confucius versus Kant?

In deze editie van *De Filosoof* is **Dascha Düring**, promovenda aan de Universiteit Utrecht, aan het woord over haar proefschrift, waarmee ze een bijdrage levert aan het comparatieve debat tussen Chinese en westerse filosofie.

In huidige discussies over de verhouding tussen de Chinese en de westerse filosofie gaat soms het een en ander mis. Een direct probleem is dat vaak, impliciet dan wel expliciet, wordt aangenomen dat Chinese en westerse filosofie uniforme tradities zijn: alsof er zoiets is als ‘de’ Chinese en ‘de’ westerse traditie, die je vervolgens als twee intern harmonieuze blokken tegenover elkaar kunt stellen en kunt vergelijken. Een tweede probleem, als het specifiek om praktische filosofie gaat, is dat er de neiging bestaat om Confucius en Kant als belichaming van Chinese en westerse ethische tradities te begrijpen – waarbij vrijwel altijd wordt gesteld dat deze elkaar uitsluiten, omdat ze onverenigbare uitgangspunten innemen. Samengenomen bestaat dan de tendens, die je tijdens bijna elk congres in bijna elke discussie terugvindt, om simpelweg aan te nemen dat Chinese en westerse praktische filosofie absoluut incompatibel zijn. Comparatieve filosofie lijkt dan in feite te bestaan uit het herkauwen van dichotomieën, hetgeen ontzettend jammer is omdat het *open-minded* vragen naar mogelijke overlap en verschillen onmogelijk gemaakt wordt.

In mijn proefschrift probeer ik een alternatief perspectief op beide bovengenoemde punten te ontwikkelen, en daarmee een bijdrage te leveren aan meer openheid in dit comparatieve debat. Hierbij staan twee aan elkaar gerelateerde lijnen centraal.

Een eerste lijn heeft te maken met assumpties ten opzichte van de *rol* van de filosofie zelf. In zulke discussies lijkt impliciet te worden aangenomen dat praktische filosofie zich essentieel bezighoudt met *waarden* of clusters van waarden: praktische filosofie zou

Düring:

“Confucianisme en Kantianisme staan niet zo categorisch tegenover elkaar als vaak wordt aangenomen.”

heersende waarden in een bepaalde culturele context inventariseren, systematiseren, en uitdenken in een omvattend normatief gezichtspunt. Comparatieve filosofie is dan het vergelijken van culturele waarden en de perspectieven waarin deze hun inbedding hebben. Dit is één mogelijkheid, maar je zou praktische filosofie ook kunnen begrijpen alsof ze haar startpunt heeft in een systematische reconstructie van de *interne structuur* van praktische zelfinterpretatie. Dan zou filosofie zich niet in eerste instantie bezighouden met waarden, maar met de *vorm* van praktisch oordelen en moreel redeneren, en vervolgens de vraag stellen hoe bijvoorbeeld culturele tradities en morele waarden daarin passen. Comparatieve filosofie zou dan niet direct beschouwd worden in termen van het tegenover elkaar

stellen van waardenclusters, maar als een poging om perspectieven te ontwikkelen op de mogelijke structuren van praktisch zelfbegrip en deze vervolgens aan elkaar te relateren.

Precies in die lijn probeer ik ten tweede te laten zien dat Confucianisme en Kantianisme – in bepaalde interpretaties natuurlijk – niet noodzakelijk zo categorisch tegenovergesteld zijn als vaak wordt aangenomen. In beide tradities vindt men twee cruciaal overlappende ethische aannames: dat ethiek essentieel in termen van een *wederkerige verantwoordelijkheidsrelatie tussen mensen* gedacht moet worden, en dat de morele kwaliteit van een handeling fundamenteel begrepen moet worden in termen van de intentie – of beter: diens *moraliteit*, niet legaliteit. Dat betekent dat beide ethische tradities, qua ethische tradities, gefundeerd zijn op het idee dat mensen anderen met respect moeten behandelen *omdat* het mensen zijn. Of in andere woorden: in beide tradities staat het moreel zelfbegrip van de mens, qua mens, centraal, en wordt dit gedacht in termen van zijn verantwoordelijkheidsgevoel ten opzichte van anderen.

Dat zijn vrij fundamentele overeenkomsten in het normatieve raamwerk van praktisch oordelen en redeneren, die op zichzelf al het dichotomisch poneren van Confucianisme en Kantianisme tenminste véél te voorbarig maken. Daarbij komt nog dat de hermeneutische inbedding in de historisch-culturele context door beide Confucius en Kant sterk in *esthetische* termen wordt uitgedacht – maar dat is iets dat ik hier slechts als *teaser* kan stellen en helaas de ruimte ontbeert uit te werken.

In ieder geval: wat mij betreft is de aanname dat ‘de’ Chinese en westerse tradities radicaal tegenover elkaar staan methodologisch onzinnig, en als het specifiek over Confucius en Kant gaat ook nog eens inhoudelijk onwaar. En ik neem dus lekker een geheel proefschrift om dat te beargumenteren.

AUTEUR DASCHA DÜRING

Af met studeren

‘Maar... wat kún je er nu mee?’ Deze vraag klinkt iedereen die wijsbegeerte studeert waarschijnlijk bekend in de oren. Het antwoord is: heel veel. *De Filosoof* zoekt uit waar afgestudeerden zoal belanden en presenteert de bevindingen hier.

Op *quatorze juillet* 2014 was het feest. Die dag kreeg ik namelijk het belletje dat ik was afgestudeerd.

En wat doe je dan? Je gaat familie en vrienden bellen. Misschien zet je er iets over op Facebook om even goed te pochen met je prestatie. Je geeft een feestje, of je gaat gewoon met een paar vrienden een leuke avond tegemoet. Je gaat misschien een keer goed op vakantie. Misschien wel heel lang, een paar maanden zelfs. Lekker veel van de wereld zien. Heel gaaf allemaal, maar toch komt op een gegeven moment weer die vraag: wat doe je dan?

Ik ben direct begonnen met werken. Tijdens mijn studies wijsbegeerte en sociologie had ik een bijbaan bij het Openbaar Ministerie en hier kon ik na die 14e juli fulltime aan de slag. Maar hoe leuk mijn collega's ook waren en hoe belangrijk ik het werk bij de Overheid ook vind, ik werd steeds nieuwsgieriger naar hoe het werk zou zijn in een commerciële organisatie. Ik wilde weten hoe

het zou zijn om alles te doen voor de klant. Dus wat doe je dan? Je zoekt het internet af.

Mede door het internet (waar ik de vacature vond) heb ik mijn plek gevonden. Sinds 1 mei ben ik trainee bij a.s.r. verzekeringen, specifiek bij het onderdeel Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen (AOV) bij De Amersfoortse. Tijdens dit traineeship krijg ik anderhalf jaar de vrijheid om vier verschillende opdrachten te doen binnen verschillende onderdelen van De Amersfoortse en krijg ik

De Graaf:

“Het is een cliché,
maar het is waar
dat je als filosoof
analytisch goed
wordt getraind.”

volop begeleiding voor mijn eigen ontwikkeling. Naast de opdrachten die ik doe, krijg ik verschillende trainingen, bijvoorbeeld op het gebied van communicatie, en heb ik goede begeleiding door een mentor en een traineemanager. Zo help ik op dit moment een nieuwe afdeling op te richten, waar echt van alles bij komt kijken, van technische aspecten (denk aan de systemen die mensen gebruiken) tot de opleiding van medewerkers. En ondertussen heb je ook te maken met juridische, ethische en medische aspecten, want er komt een hoop kijken bij arbeidsongeschiktheid.

Het is een cliché, maar het is waar dat je als filosoof analytisch goed wordt getraind. Ik merk dit in veel dingen die ik doe, zoals het switchen tussen opdrachten, prioriteiten stellen, presenteren, snel kritisch naar moeilijke stukken kijken en argumenteren tijdens een vergadering. En je kunt je goed verdiepen in het standpunt van een ander. Dat is fijn, want het helpt enorm als je anderen goed kunt begrijpen - zowel collega's als de mensen voor wie je het uiteindelijk allemaal doet, namelijk de klanten.

Kortom, ik ben ontzettend blij dat ik wijsbegeerte heb gestudeerd en ik geloof er in dat je als filosoof op veel plekken terecht kunt. Als je maar energie steekt in het uitvogelen van wat bij jou past. En dat is een kwestie van zoeken, sparren, soms gefrustreerd een rondje lopen en het allerbelangrijkste: gewoon doen.

AUTEUR INGE DE GRAAF

Inge de Graaf is na haar studies wijsbegeerte en sociologie aan de slag gegaan als trainee bij a.s.r. verzekeringen. Van de collegebanken naar de werkvloer: hoe is dat? En in hoeverre speelt haar filosofische achtergrond hier nog een rol?

Alleen in de natuur

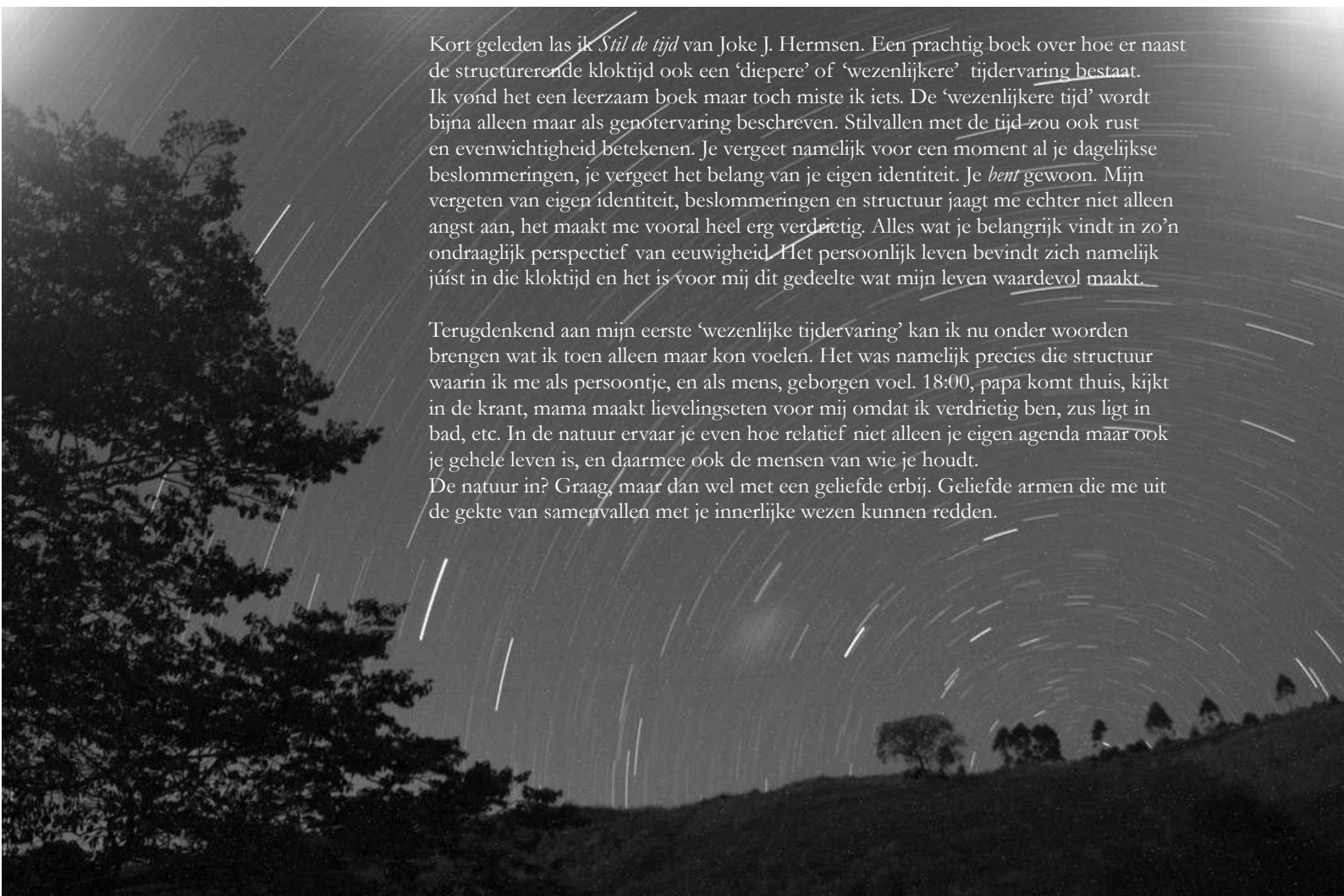
Leonie Brassler

Inmiddels is het ongeveer zestien jaar geleden dat ik alleen de natuur in dook. Ik woonde destijds met mijn ouders, broer en zussen in Huizen, vlakbij het bos. We gingen elke zondagmiddag (na de warme middagmaaltijd en voor de tweede kerkdienst) met z'n allen het bos in of de hei op. Ik vond dit altijd heerlijk en toen ik me op een woensdagmiddag verschrikkelijk verveelde, besloot ik onze zondagroute in mijn eentje te wandelen. Mijn liefhebbende, overbezorgde moeder zou dit plan absoluut afkeuren en dus ik sloop heel stiekem het huis uit.

Hoe het precies gebeurde, weet ik niet meer. Had ik al een eind gelopen en een eind gezeten? In elk geval kan ik me precies voor de geest halen hoe stil het was op de hei en dat ik op mijn rug lag. Ik was geloof ik gewoon maar ergens gaan liggen om naar de wolken te kunnen kijken. En toen, op een gegeven moment, vergat ik mezelf een beetje en het voelde niet meer alsof ik ergens lag, maar ook niet alsof ik aan het zweven was. Ik voelde me verbonden met alles om me heen, maar daardoor ook juist met mijn diepste wezen, en de tijd stond stil. Daarmee samen kwam een heel groot ondraaglijk verdriet. Ik wilde alleen nog maar weg. Ik rende zo hard ik kon naar huis en zocht veiligheid bij mijn moeder.

Kort geleden las ik *Stil de tijd* van Joke J. Hermsen. Een prachtig boek over hoe er naast de structurerende kloktijd ook een 'diepere' of 'wezenlijkere' tijdervaring bestaat. Ik vond het een leerzaam boek maar toch miste ik iets. De 'wezenlijkere tijd' wordt bijna alleen maar als genotervaring beschreven. Stilvallen met de tijd zou ook rust en evenwichtigheid betekenen. Je vergeet namelijk voor een moment al je dagelijkse beslommeringen, je vergeet het belang van je eigen identiteit. Je bent gewoon. Mijn vergeten van eigen identiteit, beslommeringen en structuur jaagt me echter niet alleen angst aan, het maakt me vooral heel erg verdrietig. Alles wat je belangrijk vindt in zo'n ondraaglijk perspectief van eeuwigheid. Het persoonlijk leven bevindt zich namelijk juist in die kloktijd en het is voor mij dit gedeelte wat mijn leven waardevol maakt.

Terugdenkend aan mijn eerste 'wezenlijke tijdervaring' kan ik nu onder woorden brengen wat ik toen alleen maar kon voelen. Het was namelijk precies die structuur waarin ik me als persoontje, en als mens, geborgen voel. 18:00, papa komt thuis, kijkt in de krant, mama maakt lievelingseten voor mij omdat ik verdrietig ben, zus ligt in bad, etc. In de natuur ervaar je even hoe relatief niet alleen je eigen agenda maar ook je gehele leven is, en daarmee ook de mensen van wie je houdt. De natuur in? Graag, maar dan wel met een geliefde erbij. Geliefde armen die me uit de gekte van samenvallen met je innerlijke wezen kunnen redden.

Debuutbundel

Gedachtenstromen

Vorig jaar figureerde **Ruby Knipscheer** in onze rubriek Stedentrip. Ze vertelde daarin hoe het is om filosofie te studeren aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Binnenkort verschijnt haar eerste dichtbundel, *Gedachtenstromen*. Bij dezen een voorpublicatie van twee gedichten uit de bundel.

Regendruppels

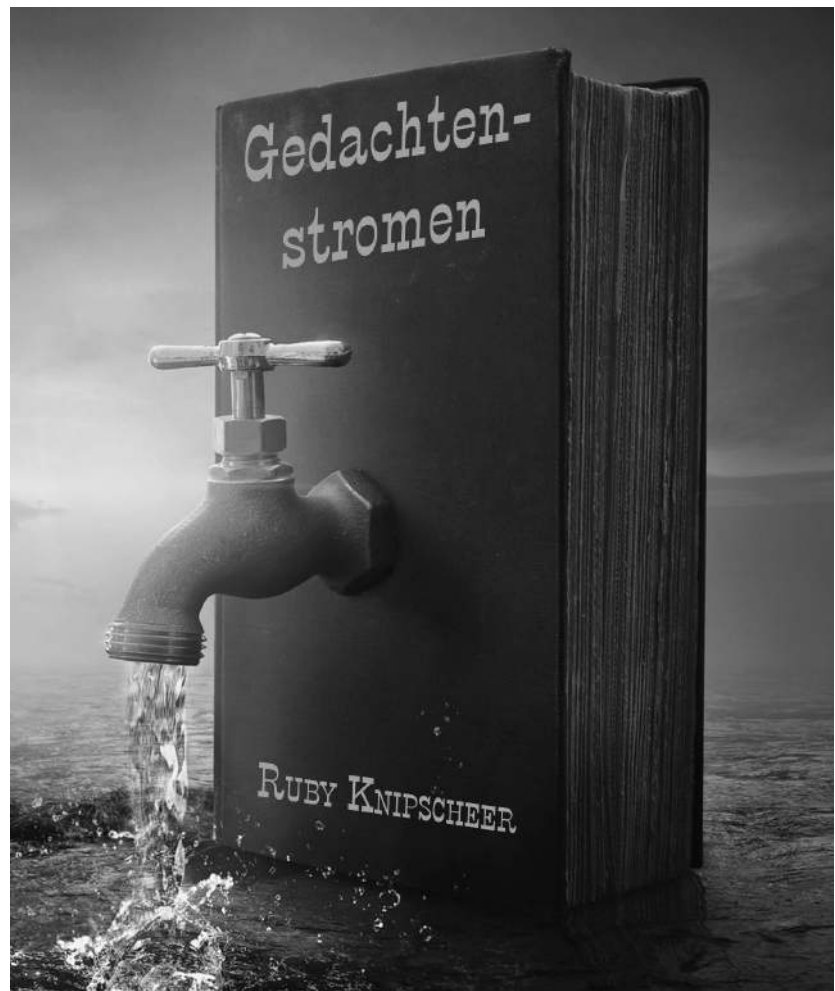
Zittend op mijn kamer,
kijkend uit mijn raam
zie ik honderden druppels
regen vallend naar beneden.
Niet één te onderscheiden,
allen identiek. Maar het tikken
van elke druppel op mijn raam
klinkt toch een tikkeltje uniek.
En dan kom ik tot het besef
dat ik als een druppel ben;
onopvallend in de massa,
maar met een eigen stem.

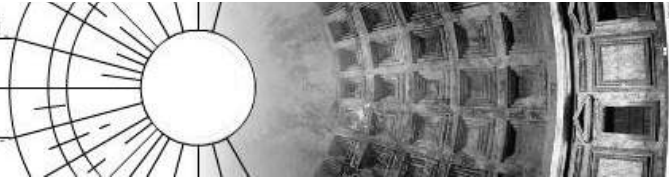
Alles en niets

We hebben gepraat
over alles en niets.
Voornamelijk niets,
het voelde als alles.

Nu moet ik kiezen.
Het is alles of niets.
Ik bid dat alles
niet niets zal verworden.

Meer nog hoop ik nu
dat het niets dat ik vrees
mij nu niet bedriegt
door alles te lijken.

Er zijn dingen gebeurd

De voorzitter van de FUF, **Wijcher van Dijk**, doet verslag van het reilen en zeilen van de vereniging sinds de start van het academisch jaar.

Beste lezers,
Geloof het of niet, maar er zijn de afgelopen paar maanden dingen gebeurd! Het gebeurt wel vaker dat er dingen gebeuren, maar dit stukje gaat meer over specifieke dingen van de FUF. Het is het begin van het academisch jaar dus hebben we een boel 'begin'-dingen achter de rug.

Het introductiekamp heeft ons in contact gebracht met een stel prachtige eerstejaars. Bij deze nogmaals: welkom eerstejaars! Jullie zijn stuk voor stuk fantastisch, en ik houd van jullie. Ook de wissel-ALV is weer achter de rug, wat de reden is dat ik, Wijcher, dit nu schrijf, en niet mijn reeds legendarische voorganger Lucas van Opstal. We hebben ook voor het eerst een Kick-Off Barbecue gehouden, die naar mijn mening erg geslaagd was. Het bier was een beetje laat, en daarom was de wijn erg snel op. Dit leidde tot mooie taferelen waarvan je de foto's natuurlijk op de website van de FUF kan bekijken.

Het academisch jaar is ook aan de

daadwerkelijke academische kant sterk begonnen met het Filosofestival. De grote diversiteit aan sprekers en workshops heeft een groot publiek aangetrokken, met als cultureel hoogtepunt een koorstuk van Friedrich Nietzsche. Nu jij weer! Het was een enorm succes.

Inmiddels zijn alle commissies voor het komende jaar gevuld met getalenteerde en toegewijde filosoofjes! Toen ik (bijna) iedereen bij elkaar zag tijdens commissie-aftap dacht ik: "Dit zijn volgens mij wel capabele mensen. Ik denk dat het wel goed komt het komende jaar." Of iets in die trant. Ik had een aantal biertjes op. Het was ontroerend, weet ik nog. De andijviestamppot was heerlijk! Ik heb zelf de spekjes gebakken.

Als je je ooit nog eens afvraagt hoe je andijviestamppot moet maken, schroom niet om me te bellen. Ik kan het ook nu uitleggen. Kijk, de truc is om een klein beetje kookwater over te houden. Als je er alleen maar melk bij doet, wordt het veel te zwaar. In het kookwater zitten ook veel van de

vitamientjes die je hard nodig hebt om alle alcohol af te breken. Vergeet ook niet goed de randjes langs te gaan, want je wil niet die ene persoon zijn die alleen maar aardappel dan wel andijvie krijgt. Dat is het ironische eraan. Op zichzelf zijn de twee dingen eigenlijk nèt niks, maar als je het bij elkaar gooit en net zo lang stamp tot het onherkenbaar is, is het opeens wel lekker! Is dat niet bijzonder? Natuurlijk moet je er ook dingen bij doen die daadwerkelijk appetijtelijk zijn, zoals heel veel spek en kaas. Maar goed, vergeet dat ene over het kookwater niet. Dat is belangrijk.

Volgende editie zal ik een paar tips geven voor een degelijke lasagne.

Uw voorzitter,
Wijcher van Dijk

AUTEUR WIJCHER VAN DIJK

Door het heet van de naald

De faculteitsraad is één van de belangrijkste medezeggenschapsorganen voor studenten aan de Universiteit Utrecht. De raad bestaat uit vierentwintig leden, waarvan de helft stafleden en de andere helft enthousiaste studenten. Aan één van deze studenten vroeg *De Filosoof* een tipje van de sluier op te lichten aangaande de bezigheden van dit invloedrijke instituut.

Och heden, nu is het moment daar. De nieuwe studentengeleding van de faculteitsraad Geesteswetenschappen moet prijsgeven wat er al niet speelt in de gelederen, en aan mij de taak dit alhier te doen. Het probleem is niet dat we niks te melden hebben, integendeel. Er zijn talrijke onderwerpen die ik voor u zou kunnen aansnijden. De vraag is alleen: waar zal ik beginnen? Wellicht is het begin een goed ijkpunt. Ja, laat mij u terugvoeren naar 23 april jongstleden.

Na een intense periode van verkiezingsstrijd kregen wij twaalfen het heuglijke bericht dat wij zijn verkozen voor de faculteitsraad. Helaas moesten wij daarbij figuurlijk afscheid nemen van een vijftal sterk gemotiveerde studenten dat net geen plek kon verwerven naast ons in de raad. Gelukkig kwam de middag in een positiever licht te staan met het bericht dat er meer dan duizend stemmen waren uitgebracht tijdens de verkiezingen. Dit was een teken dat de medezeggenschap, ondanks wat destijds door velen geroepen werd, niet geheel dood is. Bij dezen nog een

verlaat dankwoord aan eenieder die destijds gestemd heeft.

Op deze verkiezing volgde een minder intense inwerkperiode waarin wij geleidelijk bekend werden gemaakt met het reilen en zeilen van een raadsyclus. Aan het eind van deze periode lag het inwerkweekend waar alles nog eens nauwkeurig herhaald werd en met het nodige acteerwerk her en der werd deze kennis in de praktijk gebracht. Daarna werden wij in het diepe gegooid en mochten wij met de nieuwe begroting gaan instemmen.

Dit was een interessant punt. Waar de eerste raadsyclus voorheen een vrij laagdrempelige was, kregen wij dit jaar direct een van de belangrijkste beslissingen voor onze neuzen. Met weinig tot geen ervaring in het verstandig omgaan met geld moest er nu een gefundeerde mening gevormd worden over een miljoenenbegroting. Daarnaast moest ook nog worden nagedacht over de uitgaven van het afgelopen kwartaal, de bestuursagenda en het feit dat de oude raad de koffiepaspas verduisterd had. Gelukkig stonden er heel veel kundige heren en dames klaar om ons te begeleiden en

nog verder te trainen.

Na veel lezen, discussiëren en vooral luisteren naar lange, zorgvuldig maar tegelijkertijd zeer ingewikkeld verwoorde verhalen, werden toch nog enkele kritische kanttekeningen geplaatst. Tevreden met de toezeggingen en aanpassingen kon uiteindelijk over alles een overeenstemming gevonden worden en kunnen we weer genieten van 'heerlijke' koffie uit de automaat. En die begroting is ons ook goed gelukt.

AUTEUR NICO GRAAT

Maandag 30 november - Voedsel**Korte animatiefilms en gesprek in samenwerking met Kloosterkino (Film)**19.30 - 21.30, LUX aan de Mariënburg 38-39 in Nijmegen
Entree: studenten gratis, anders € 5,00 (vooraf inschrijven)

Voedsel; we liggen er van wakker en dromen erover, het raakt de zintuigen, vult onze maag maar kan ook gevaarlijk zijn voor onze gezondheid. KloosterKino selecteerde voor deze avond de mooiste korte animatiefilms over voedsel. Na elke film is er een korte lezing over onze beleving en omgang met voedsel. Aan het eind van de avond gaan filosofen Luca Consoli en Arjen Kleinherenbrink en voedselwetenschapper Joszi Smeets met elkaar en het publiek in gesprek over de bindende rol van voedsel, maar ook over voedselovervloed en over voedsel en genot. Droom mee weg over die heerlijke chocolade en laat je opschrikken door de harde realiteit van de bioindustrie.

Meer informatie: http://www.ru.nl/radboudreflects/agenda/overzicht_op_datum/vm/film_amp_debat/2015/kloosterkino-voedsel/

Donderdag 3 december - Tussen de mensen**Een lezing door Denker des Vaderlands Marli Huijer**
19.30 - 21.30, LUX aan de Mariënburg 38-39 in Nijmegen
Entree: studenten gratis, anders € 5,00 (vooraf inschrijven)

Wat maakt dat mensen die elkaar niet kennen elkaar toch vertrouwen? Hoe is dat tussen vluchtelingen en gevestigden? Radboud Reflects organiseert in samenwerking met LUX Nijmegen deze lezing waarin Denker des Vaderlands Marli Huijer tussenruimte op de agenda zet: 'Vaak denken we over onszelf in termen van het innerlijk, maar de verschillen zitten juist aan de buitenkant en in de ruimte tussen mensen.' In haar lezing gaat Huijer in op het thema tussenruimte. Ze vraagt zich af hoe mensen in publieke ruimtes de juiste nabijheid en de juiste afstand tot stand brengen. Wat maakt dat je je op straat en in andere publieke ruimtes op je gemak voelt? Kunnen we de tussenruimte zo inrichten, dat onbekende vreemden vertrouwde vreemden worden?

Meer informatie: http://www.ru.nl/radboudreflects/agenda/overzicht_op_datum/vm/lezingen/2015/huijer/

Zaterdag 12 december - Debatnacht 2015

20.00 - 23.30, Arminius aan het Museumpark 3 in Rotterdam

Entree: studenten € 10,00, anders € 15,00
(toegangskarten vooraf bestellen)

Wat was het bizarste wetenschappelijk onderzoek van dit jaar? Helpt doping eigenlijk wel? Waarom wil ruim zestig procent van de jongeren beroemd worden? Welk stukje Rotterdam mag van u weg? En hoe zal de vluchtelingenstroom zich ontwikkelen? Discussieer mee met de opiniemakers van Nederland en Rotterdam tijdens de vele debatten op de Debatnacht, met o.a. Ahmed Aboutaleb, Filemon Wesselink, Wouke van Scherrenburg, Arend-Jan Boekestijn, Kees Moeliker & Jaffe Vink. Dit jaar is er ook veel theater: de ontregelende humor van Radio Romantiek, gesprekken op letterlijk hoog niveau van het Instituut voor de Loslopende Mens en een live street-art battle in de geest van Keith Haring. Dit alles gepresenteerd door de onnavolgbare MC Orlando Lansdorf.

Meer informatie: <http://www.debatnacht.nl>

Zaterdag 19 december - De urgentie van intercultureel filosoferen

13.00 - 17.00, Hogeschool Geesteswetenschappen aan de Drift 17 in Utrecht

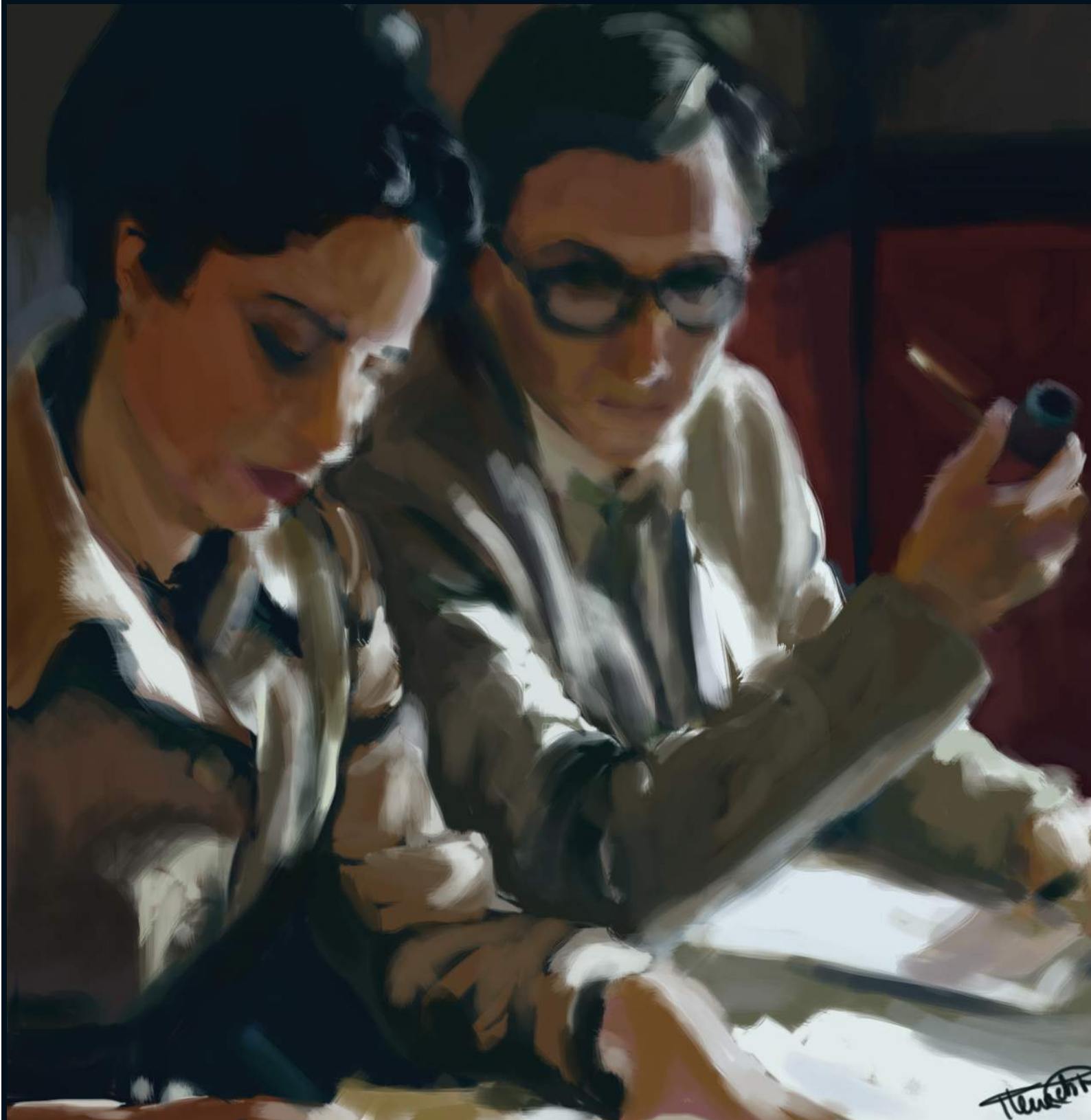
Entree: studenten € 15,00, anders € 30,00 (toegangskarten vooraf bestellen)

Kennismaking met opvattingen van andere culturen is niet langer een luxe waar we ook van af zouden kunnen zien. In onze huidige geglobaliseerde wereld is het noodzakelijk om verder te kijken dan de eigen cultuur - om gemeenschappelijke problemen duurzaam aan te pakken. Comparatieve filosofie zou (in allerlei vormen) op de agenda moeten staan van de academische en publieke filosofie-beoefening. Toch is dit niet het geval: de vergelijkende wijsbegeerte lijkt een marginale rol te hebben. Hoe kunnen we mensen inspireren en doordringen van de noodzaak om hier anders mee om te gaan? Filosofie Oost-West organiseert in het seizoen 2015-2016 maandelijks themamiddagen in Utrecht.

Meer informatie: <http://www.filosofie-oostwest.nl/index.php/programma/themadagen-2015-2016/676-de-urgentie-van-de-comparatieve-filosofie>

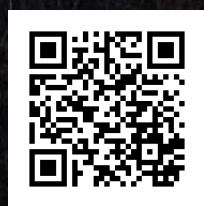
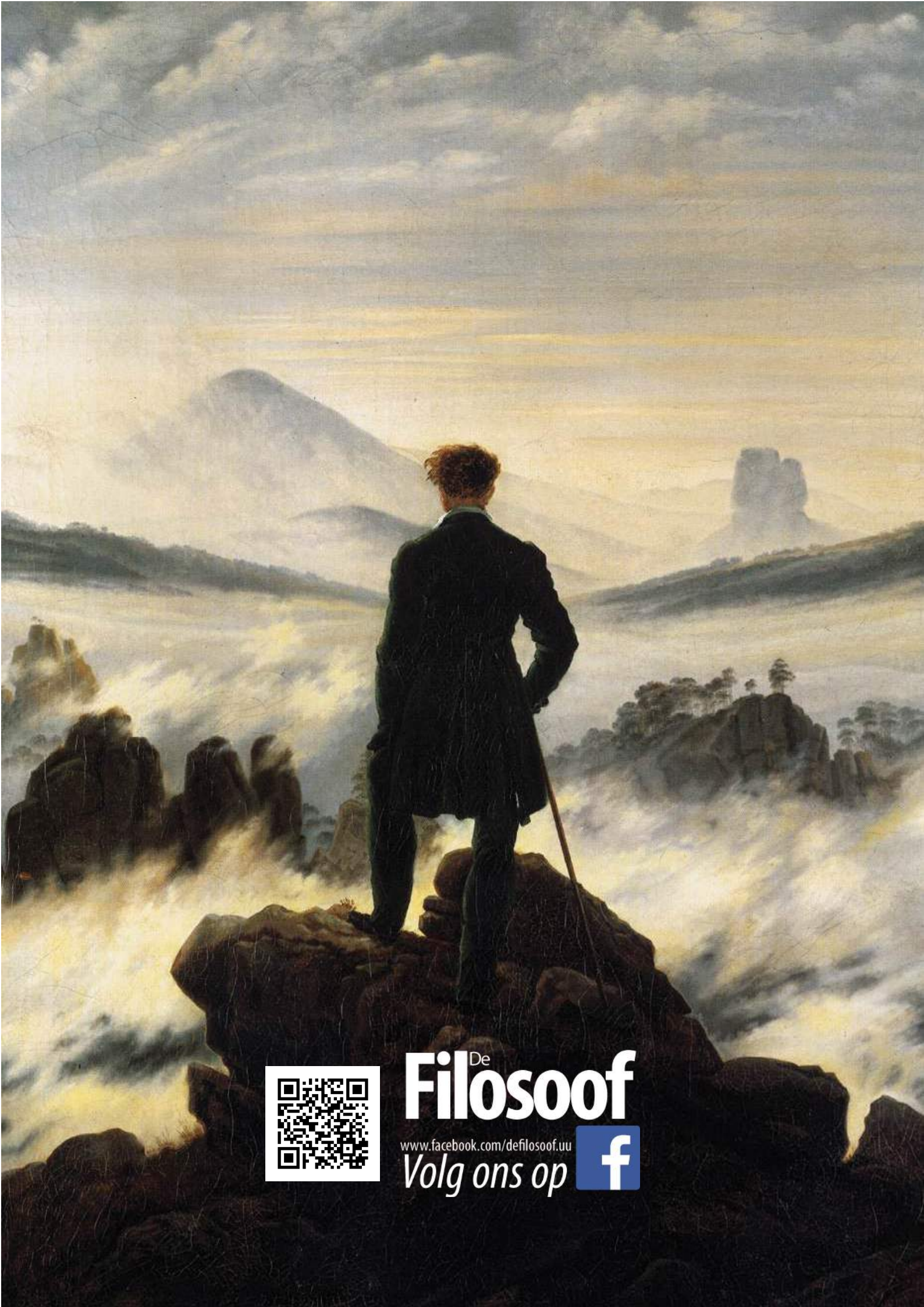

VOLGENDE EDITIE DE ANDER

*Verkeer je in een wijsgerige aporie of wil je andere frustraties of overpeinzingen met ons delen?
Schroom niet en laat van je horen!
Kopij (max. 1500w) of De schreeumboek (max. 400w).
Ook reacties op artikelen zijn welkom. Inzenden kan tot 8 januari door te mailen naar:
de.filosoof@phil.uu.nl*

De **Filosoof**

www.facebook.com/defilosoof.uu

Volg ons op

